

Nuorten tarkkaavuusongelmien yhteys kaverisuhteisiin

Annika Isomäki

Paula Jaatinen

Pro gradu -tutkielma

Psykologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kesäkuu 2019

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Psykologian laitos

ISOMÄKI, ANNIKA & JAATINEN, PAULA: Nuorten tarkkaavuusongelmien yhteys

kaverisuhteisiin

Pro gradu -tutkielma, 35 s.

Ohjaaja: Noona Kiuru

Psykologia

Kesäkuu 2019

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin 7. luokkalaisten nuorten tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä. Tutkimus on osa laajempaa Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen vuonna 2014 alkanutta TIKAPUU – Alakoulusta yläkouluun -tutkimushanketta. Tämän tutkimuksen aineisto koostui 377 nuoresta, ja se kerättiin keväällä 2016 nuorten ollessa 7. luokalla.

Tutkittavien nuorten tarkkaavuusongelmia mitattiin opettajien täyttämällä Keskittymiskyselyllä (KESKY). Kaverisuhteita tutkittiin TIKAPUU-kyselylomakkeella, jonka nuoret täyttivät. Tutkimuksessa tarkasteltiin nuorten kavereiden määrää, ystävyysuhteen laatua ja nuoren asemaa vertaisryhmässä. Kavereiden määrää mitattiin laskemalla yhteen tutkittavien nimeämät luokkakaverit, joiden kanssa he viettävät mieluiten aikaa. Ystävyysuhteen laatua mitattiin läheisyyttä ja konflikteja mittaavilla väittämillä, jotka käsittelivät nuoren suhdetta omalla luokalla olevaan parhaaseen ystävään. Nuoren asemaa vertaisryhmässä tutkittiin hyväksynnän ja hyljeksinnän avulla. Hyväksyntää vertaisryhmässä mitattiin siten, että nuoret nimesivät luokaltaan oppilaita, keiden kanssa he mieluiten viettivät aikaa koulupäivän aikana. Hyljeksintää mitattiin puolestaan siten, että nuoret nimesivät luokaltaan oppilaita, keiden kanssa he eivät halunneet viettää aikaa. KESKYn summapisteidien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä tutkittiin Spearmanin järjestyskorrelaatiokertoimella. Sukupuolieroja tarkkaavuusongelmien yleisyydessä tarkasteltiin ristiintaulukoinnilla. Tämän jälkeen nuoret jaettiin kahteen ryhmään siten, että toinen ryhmä edusti nuoria, joilla oli tarkkaavuuspulmia ja toinen ryhmä nuoria, joilla ei ollut. Ryhmien välisiä eroja kaverisuhteissa tutkittiin monimuuttujaisella kovarianssianalyysillä (MANCOVA), jossa sukupuoli kontrolloitiin.

Korrelaatioanalyysien tulokset osoittivat, että KESKYn summapisteeset olivat yhteydessä kaverisuhteiden kaikkiin puoliin. Tarkkaavuusongelmat olivat yleisempiä pojilla kuin tytöillä. Sukupuolen kontrolloinnin jälkeen huomattiin, että tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla oli tavallisesti kehittyneitä nuoria vähemmän kavereita ja he kokivat enemmän vertaisten hyljeksintää. Sen sijaan tarkkaavuuspulmaiset nuoret ja nuoret, joilla ei ollut tarkkaavuuspulmia, eivät eronneet ystävyysuhteen laadun ja ikätoverien hyväksynnän suhteen. Nuorten tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä ei ole tiettävästi tutkittu aiemmin Suomessa. Tulokset antavat uutta tietoa suomalaisnuorten tarkkaavuuspulmien ja kaverisuhteiden välisistä yhteyksistä osoittaen, että tarkkaavuuspulmaisten nuorten kaverisuhteissa on eroja verrattuna tavallisesti kehittyneisiin nuoriin. Tulevaisuudessa tarvitaan lisää aiheeseen liittyvää tutkimusta tiedon lisäämiseksi ja tarkkaavuuspulmaisten nuorten positiivisten kaverisuhteiden tukemiseksi.

Avainsanat: Tarkkaavuusongelmat, nuoruus, kaverisuhteet, ikätoverit, ADHD, vertaisryhmä.

SISÄLLYS

JOHDANTO	1
Toiminnanohjaus ja tarkkaavuus	3
Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö.....	4
Tarkkaavuusongelmien yhteys nuorten ikätoverisuhteisiin	6
Tutkimuskysymykset ja hypoteesit	11
TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	12
Tutkittavat	12
Mittarit ja muuttujat.....	13
Aineiston analysointi	14
TULOKSET	15
Kuvailevat tiedot	15
Erot kaverisuhteissa tarkkaavuuspulmaisilla ja tavallisesti kehittyneillä nuorilla	18
POHDINTA	20
Tarkkaavuusongelmien yhteys nuorten kaverisuhteisiin	21
Tutkimuksen rajoitukset ja vahvuudet	24
Johtopäätökset	26
LÄHTEET	30

JOHDANTO

Ihmisillä on universaali ja sisäsyntyinen tarve muodostaa ja ylläpitää myönteisiä ja merkittäviä ihmissuhteita (Ryan & Deci, 2000; Kiuru, 2018). Yhteenkuuluvuuden kokemus on tärkeää hyvinvoinnin, henkilökohtaisen kasvun ja sosiaalisen kehityksen kannalta (Ryan & Deci, 2000). Käsitys itsestä, omat uskomukset ja arvot sekä kiinnostuksen kohteet muodostuvat ja muokkautuvat nuoruuden ystävyysuhteissa (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017) ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Kiuru, 2018). Jos sosiaalisessa kanssakäymisessä joutuu jatkuvasti kohtaamaan konflikteja tai vertaissuhteet ovat vähäisiä ja laadultaan heikkoja, ei yhteenkuuluvuuden tarve tule välttämättä täytetyksi (Ryan & Deci, 2000). Tunne siitä, että jää vertaisten ulkopuolelle tai on hyljeksitty, vaikuttaa hyvinvointiin negatiivisesti lisäten syrjäytymisen, mielenterveyden ja sopeutumisongelmien riskejä (Ryan & Deci, 2000).

Yksi nuoruusajan tärkeimmistä kehitystehtävistä on onnistuneiden ystävyysuhteiden luominen (Hartup & Stevens, 1997; Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017; Newman & Newman, 1976; Poulin & Chan, 2010). Ystävyysuhteet ovat merkittävässä asemassa psykologisen kehityksen, kuten identiteetin kehittymisen kannalta (esim. Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Ystävien tärkeys sosiaalisen tuen suhteen kasvaa samalla, kun nuori alkaa itsenäistyä ja ottaa vanhemmista etäisyyttä (Berndt, 1982; Gavin & Furman, 1989). Onnistuneesti solmitut ystävyysuhteet ovat yhteydessä psykososiaaliseen sopeutumiseen, ja ne vaikuttavat hyvinvointiin läpi elämän (Hoza, 2007; Poulin & Chan, 2010). Ongelmat ikätoverisuhteissa ovat vastaavasti riskitekijä lukuisille negatiivisille kehityskuluille, kuten päihteidenkäytölle, koulunkäyntivaikeuksille, rikollisuudelle ja psyykkisille ongelmille (esim. Hoza, 2007). Sosiaaliset taidot ja sosiaalinen käyttäytyminen kehittyvät ja muotoutuvat ystävyysuhteiden kautta luoden perustan tulevaisuuden ihmissuhteille, kuten parisuhteille ja työelämän ihmissuhteille (Poulin & Chan, 2010). Psykologiselta kannalta onnistunut nuoruuden kehitys johtaa eheän persoonallisuuden kehittymiseen ja autonomian saavuttamiseen (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017; Newman & Newman, 1976).

Varhaisnuoruus on nuoruusiän kehityksen kuohuvin vaihe (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017), sillä vaiheeseen liittyy monia biologisia, kognitiivisia ja sosiaalisia muutoksia (Berndt, 1982; Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Varhaisnuoren on joskus vaikea hillitä itseään ja käyttäytyä normien mukaisesti (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Marttunen ja Kaltiala-Heinon (2017) mukaan kehitysvaiheeseen kuuluvat mielialojen heilahtelut voivat näkyä levottomuutena ja haitata nuoren keskittymistä. Nuoruuteen kuuluva kehityksellinen regressio, mutkikkaat ikätoverisuhteet ja muutokset koulumaailman vaatimuksissa siirryttäessä alakoulusta yläkouluun luovat lisähaasteita

nuorelle jo entuudestaan haastavaan vaiheeseen (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Nuoruusiän haasteet saattavat olla poikkeuksellisen vaikeita nuorelle, jolla on kehityksellisiä häiriöitä ja vaihe voi korostaa tällaisen nuoren oireilua entisestään (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017).

Nuoren ikätoverisuhteiden tavanomainen kehitys saattaa vaarantua, jos nuori tulee torjutuksi ikätovereiden keskuudessa ja jos nuorella on puutteita sosiaalisissa taidoissa (esim. Gardner & Gerdes, 2015; Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen vaikeudet voivat synnyttää ikätoverisuhteissa säätelyvaikeuksia ja väärinkäsityksiä (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017), minkä vuoksi tarkkavuuspulmat voivat hankaloittaa nuoren sosiaalista vuorovaikutusta ja onnistuneiden ystävyysuhteiden muodostumista (Gardner & Gerdes, 2015). Useissa tutkimuksissa (esim. Gardner & Gerdes, 2015; Glass, Flory, & Hankin, 2012; Stortmont, 2001) on havaittu, että vaikeudet ystävyys- ja ikätoverisuhteissa ovat yleisiä ongelmia tarkkaavuusongelmista kärsiville lapsille ja nuorille. Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ongelmat ja niiden taustalla olevat aivojen rakenteen ja toiminnan poikkeavuudet ovat luonteeltaan todennäköisesti dimensionaalisia jatkumoitteita (Korkeila & Leppämäki, 2017), minkä vuoksi tarkkaavuuspulmista johtuvien vaikeuksien voidaan ajatella koskettavan myös nuoria, joilla tarkkaavuushäiriön kriteerit eivät täyty (Hoza, 2007). Kun nuoren tarkkaavuuden ja aktiivisuuden oireet täyttävät tietyt diagnostiset kriteerit, voi kyseessä olla tarkkaavuuden ja aktiivisuuden häiriö eli ADHD (esim. Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017).

Tarkkaavuusongelmaisten lasten vaikeutta saada kavereita ja asemaa vertaisryhmässä on tutkittu laajasti (esim. Hoza, 2007; Nijmeijer, Minderaa, Buitelaar, Mulligan, Hartman & Hoekstra, 2008; Stortmont, 2001), mutta nuoriin kohdistuvaa tutkimusta kaivataan lisää (Hoza, 2007; Nijmeijer ym. 2008). Ystävyysuhteita tutkittaessa tulisi pyrkiä huomioimaan vertaisryhmäaseman ja ystävien määrän rinnalla myös ystävyysuhteen laatu (Hoza, 2007). Hozan (2007) mukaan hyvälaatuinen ystävyysuhte voi toimia suojaavana tekijänä kiusaamiselta ja vertaisten hyljeksinnän negatiivisilta vaikutuksilta. Bagwell ja Schmidt (2011) puolestaan havaitsivat, että hyvälaatuinen ystävyysuhte vahvistaa itsetuntoa sekä saattaa suojella yksinäisyydeltä, masennukselta ja ahdistukselta. Nuorten tarkkaavuusongelmien ja ystävyysuhteiden yhteyksiä on tutkittu aiemmin esimerkiksi Yhdysvalloissa (Hoza, 2007; Penttilä, Rintahaka, & Kaltiala-Heino, 2011), mutta suomalaisnuoriin kohdistuvaa tutkimusta tarkkaavuuspulmien ja kaverisuhteiden välisistä yhteyksistä ei ole tiettävästi aiemmin tehty (Penttilä ym. 2011). Tarkkaavuuspulmaisten nuorten kaverisuhteita on tärkeää tutkia, jotta tarkkaavuuspulmaisia nuoria voidaan tukea positiivisten ystävyysuhteiden muodostamisessa ja sen myötä sosiaalisten taitojen kehittymisessä. Tämän tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa seitsemäsluokkalaisten tarkkaavuusongelmaisten nuorten kaverisuhteiden piirteistä ja siitä, millaisena yhteydet näyttäytyvät nuoren itsensä ja vertaisten arvioimina. Tutkimme nuorten tarkkaavuuspulmien yhteyttä kavereiden määrään, läheisen ystävyysuhteen laatuun ja asemaan

vertaisryhmässä. Tutkimus on osa Jyväskylän yliopistossa tehtävää TIKAPUU – Alakoulusta yläkouluun -tutkimushanketta.

Toiminnanohjaus ja tarkkaavuus

Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen tutkimuksessa vallalla olevan käsityksen mukaan tarkkaavuus, työmuisti ja toiminnanohjaus koostuvat useista, osin toisistaan riippuvaisista kognitiivisista toiminnoista (Klenberg, Korkman, & Lahti-Nuuttila, 2001; Vilkki & Saunamäki, 2015). Aihepiiriin liittyvien käsitteiden tarkkarajainen määrittely, erillinen tarkastelu, mittaaminen ja tutkiminen on haastavaa, sillä useat niiden toiminnoista ovat päällekkäisiä (esim. Vilkki & Saunamäki, 2015). Tämän hetkisen tiedon valossa tarkkaavuus ja toiminnanohjaus käsitetään moniolotteisiksi rakenteiksi, jotka koostuvat useista osa-alueista (Miyake, 2000; Vilkki & Saunamäki, 2015).

Toiminnanohjaus voidaan määritellä yläkäsitteeksi, jonka keskeinen tehtävä on tietoisien tavoitteiden muodostaminen optimoimalla niihin johtavia välitavoitteita (Klenberg ym. 2001; Vilkki & Saunamäki, 2015). Toiminnanohjaus on joukko kognitiivisia prosesseja, jotka suuntaavat, yhdistävät ja kontrolloivat muita kognitiivisia toimintoja ja käyttäytymistä (Vilkki & Saunamäki, 2015). Yksi laajimmin käytössä oleva malli toiminnanohjauksen toiminnoista on Miyaken (2000) malli. Toiminnanohjauksen kolme keskeistä toimintoa ovat Miyaken mukaan toiminnan joustava vaihtaminen, inhibitio ja työmuistia arvioivat tehtävät. Toiminnanohjauksen toiminnoista erityisesti inhibition merkitystä on korostettu tarkkaavuushäiriöiden synnyssä (Barkley 1997; Klenberg, Jämsä, Häyrynen, & Korkman, 2010).

Tarkkaavuuden toiminnot voidaan määritellä vastaanotettavan informaation valikointia ohjaaviksi toiminnoiksi (Klenberg ym. 2010; Klenberg ym. 2001). Tarkkaavuus säätelee siis sitä, mikä osa ympäristön informaatiotulvasta on kulloinkin ihmisen tietoisuuden kohteena (Mirsky, Anthony, Duncan, Ahearn, & Kellam, 1991; Van, Zomeren, Brouwer & Brouwer, 1994). Tarkkaavuutta on määritelty monin tavoin (Klenberg ym. 2001; Mirsky ym. 1991; Van ym. 1996). Useimmiten sen osa-alueiksi on käsitetty tarkkaavuuden suuntaaminen, ylläpito, jakaminen ja säätely. Nämä toiminnot ovat tosin liitetty usein myös toiminnanohjauksen tai työmuistin osa-alueisiin (Miyake, 2000).

Mirskyn neuropsykologisessa mallissa (1991) tarkkaavuus on jaettu neljään osa-alueeseen sen perusteella, mitkä alueet aivoissa vastaavat kunkin osan informaation prosessoinnin säätelystä.

Tarkkavuuden suuntaamisella tarkoitetaan kykyä keskittää huomio haluttuun kohteeseen ja seuloa tehtävän kannalta olennaiset ärsykkeet epäolennaisten ärsykkeiden joukosta. Tarkkaavuuden ylläpito tarkoittaa kykyä pitää ajan kuluessa tarkkaavuutta ja valppautta yllä tehtävän kannalta riittävän pitkän ajanjakson ajan. Tarkkaavuuden jakamisella puolestaan tarkoitetaan kykyä vaihtaa tarkkaavuuden kohdetta joustavasti ja tehokkaasti sopeutuen siten tilanteeseen paremmin. Koodaamisella tarkoitetaan kykyä pitää informaatiota lyhyen ajan aktiivisesti työmuistissa tehtävän suorittamiseksi.

Tarkkaavuusvaikeudet ilmenevät monin eri tavoin. Ne voivat näkyä levottomuutena ja häiriöherkkyytenä, vaikeutena keskittyä pitkäkestoisessa työskentelyssä, vaikeutena kuunnella toisen puhetta ja ohjeita, tehtävien järjestämisessä ja niiden suorittamisessa sekä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Klenberg ym. 2010). Tilannetekijät vaikuttavat tarkkaavuuteen voimakkaasti (Sourander & Aronen, 2017). Väsyneenä ja häiriöisessä ympäristössä tarkkaavuuden ongelmat usein korostuvat. Kiinnostava ja motivoiva tekeminen puolestaan helpottaa tarkkaavuuden ylläpitämistä ja toiminnanohjausta.

Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö

Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen vaikeudet ja niiden taustalla olevat aivojen rakenteen ja toiminnan poikkeavuudet voidaan nähdä dimensionaalisina jatkumoina (Korkeila & Leppämäki 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Kun lapsen tai nuoren tarkkaavuuden ja aktiivisuuden oireet ylittävät kestoltaan ja vakavuudeltaan tietyn tason, voi kyseessä olla aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö eli ADHD (attention deficit hyperactivity disorder) (esim. Sourander & Aronen, 2017). ADHD-tyyppisiä ongelmia esiintyy myös lievempänä, jolloin diagnoosin kriteerit eivät täyty (Sourander & Aronen, 2017). ADHD on yleisin kehityksellinen neuropsykiatrinen häiriö (esim. Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Kehityksellisellä neuropsykiatrisella häiriöllä tarkoitetaan kehitysiässä psykiatrisin oirein ilmeneviä oireita ja sairauksia, joiden taustalla on neurologinen tai neurobiologinen häiriö. Muita kehityksellisiä neuropsykiatrisia häiriöitä ovat muun muassa autismin kirjon häiriöt ja Touretten oireyhtymä (Korkeila & Leppämäki, 2017).

ADHD:n esiintyvyys 6–18-vuotiailla on meta-analyysien mukaan 3,6–7,2 % (Korkeila & Leppämäki 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016; Polanczyk, Willcutt, Salum, Kieling & Rohde, 2014). Lapsuusiässä todettu ADHD jatkuu yli puolella nuoruusikään. Tutkimusten mukaan ADHD on 3-6 kertaa yleisempi pojilla kuin tytöillä, ja poikien oireet ovat erilaiset (esim. Sourander & Aronen, 2017). Tytöille tyypillisiä ovat sisäänpäin kääntyneet oireet ja tarkkaamattomuus, kun taas

pojille on yleisempää impulsiivisuus ja hyperaktiivisuus. On mahdollista, että tyttöjen ADHD jää herkemmin tunnistamatta (Pihlakoski & Rintahaka, 2016).

ADHD:n ydinoireita ovat kehitystasoon sopimaton jatkuva tarkkaamattomuus, hyperaktiivisuus eli yliaktiivisuus ja impulsiivisuus (Barkley, 1997; Korkeila & Leppämäki 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Suomessa aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön diagnosointiin käytetään Maailman terveysjärjestön ICD-10 -tautiluokitusta, jossa ADHD kuuluu hyperkineettisten häiriöiden (F90) luokkaan (Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Nykykäsityksen mukaan ADHD:sta voidaan tunnistaa kolme esiintymismuotoa sen mukaan, täytyvätkö sekä tarkkaamattomuus- että yliaktiivisuus-impulsiivisuuskriteerit, ainoastaan tarkkaamattomuuskriteerit (attention deficit disorder, ADD) vai ainoastaan yliaktiivisuus-impulsiivisuuskriteerit. ADHD:lla voi siten olla useita eri ilmenemismuotoja; oireet voivat esiintyä joko kaikki yhdessä tai erikseen siten, että henkilöllä on pääasiallisesti joko tarkkaavuushäiriö tai ylivilkkautta ja impulsiivisuutta (esim. Sourander & Aronen, 2017).

ADHD on monitekijäinen sairaus, johon liittyy keskushermoston rakenteellisia ja toiminnallisia poikkeavuuksia (Korkeila & Leppämäki 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Sen patofysiologiaa ei ole pystytty vielä täysin selvittämään. Geneettisten taustatekijöiden selitysosuus on ADHD:n synnyssä merkittävin tekijä: perinnöllisyys selittää noin 80 % lasten ja nuorten ADHD:sta. Muita selittäviä tekijöitä ovat raskaudenaikaiset riskitekijät sekä varhaiseen kasvuympäristöön liittyvät tekijät. Mitä todennäköisimmin perinnöllisten tekijöiden, aivojen sikiökautiseen kehitykseen vaikuttavien tapahtumien, synnyntäisen temperamentin ja erilaisten ympäristötekijöiden osuus ADHD:n synnyssä vaihtelee eri lapsilla (Korkeila & Leppämäki 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016).

Tarkkaavuushäiriön diagnoosi edellyttää, että oireet aiheuttavat lapselle tai nuorelle merkittävää haittaa, ne ovat alkaneet ennen seitsemän vuoden ikää ja kestäneet yli 6 kuukauden ajan vähintään kahdessa eri ympäristössä, esimerkiksi kotona ja koulussa. (Korkeila & Leppämäki 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016). ADHD-diagnoosia varten lapsen oireista, käyttäytymisestä ja toimintakyvystä tulee kerätä tietoa vanhemmilta, lapselta itseltään ja lapsen kanssa työskenteleviltä aikuisilta kuten opettajilta (esim. Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Samanaikaissairastavuus on ADHD:ssa erittäin yleistä ja diagnostiikassa on arvioitava, selittyvätkö oireet muilla sairauksilla tai häiriöillä (esim. Sourander & Aronen, 2017).

Vaikka ADHD ei ala nuoruusiässä, voivat sen oireet voimistua silloin ja diagnoosi tulla ajankohtaiseksi (Korkeila & Leppämäki 2017; Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Varhaisnuoruuteen kuuluu kehityksellinen regressio, jonka vuoksi nuoren käyttäytymisen kontrolli ja tunne-elämän hallinta heikkenevät (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017).

Regressio on erityisen haastava nuorelle, jolla on neuropsykiatrisia erityisvaikeuksia, ja heillä käyttäytymisen ongelmat saattavat korostua entisestään. Tarkkaavuuden ongelmat tulevat esiin usein esimerkiksi kouluympäristössä, sillä koulussa vaaditaan keskittymistä ja paikallaan oloa, mikä on usein haastavaa tarkkaavuusongelmista kärsiville (Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Kun nuori siirtyy yläkouluun, opiskeltavista sisällöistä tulee abstraktimpia ja opiskelun työtävät ja rytmi muuttuvat vaativammiksi (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Muutokset tuovat lisää vastuuta nuorelle, ja koulun järjestelyt tukevat nuorta vähemmän kuin alakoulussa. Koulutyöskentelyn vaatiessa yhä enemmän toiminnanohjaukselta ja tarkkaavuudelta häiriöt tällä alueella tulevat herkemmin näkyviin.

Tarkkaavuusongelmien yhteys nuorten ikätoverisuhteisiin

Ystävyysuhteiden muodostuminen on nuoruusiän tärkeimpiä kehitystehtäviä (Newman & Newman, 1976). Nuoruuden ystävyysuhteet ovat keskeisiä persoonallisuuden, sosiaalisten taitojen ja käyttäytymisen kehittämisessä (Berndt, 1982), joilla puolestaan on pitkän ajan vaikutuksia nuoren sopeutumiseen (Poulin & Chan, 2010). Ystävät tarjoavat kumppanuutta, emotionaalista tukea ja kelpaamisen tunteita (Kiuru, 2018). Varhaisnuoruuden ystävyysuhteet ovat lapsuudenajan ystävyysuhteisiin nähden huomattavasti intensiivisempiä ja ystävien tuen tarve suurempaa (Berndt, 1982). Kavereista otetaan mallia, ja he ovat arvoiltaan, asenteiltaan ja kiinnostusten kohteiltaan samankaltaisia (esim. Berndt, 1982). Ajan viettäminen samoja asioita arvostavien ystävien kanssa on palkitsevaa, sillä se lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta ja antaa vahvistusta omille ajatuksille ja arvoille (Kiuru, 2018). Berndt (1982) esitti katsauksessaan, että ystävien tärkeys nuoruudessa korostuu muun muassa varhaisnuoruuden vaiheisiin liittyvien biologisten, sosiaalisten ja kognitiivisten muutosten myötä.

Biologiset muutokset varhaisnuoruudessa liittyvät puberteetin alkamiseen (Berndt, 1982; Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Puberteetti on nuorelle haastavaa aikaa, jolloin toiselta nuorelta saatu vertaistuki ja ymmärrys koetaan tärkeiksi (Berndt, 1982). Sosiaalisia muutoksia ovat esimerkiksi nuoren itsenäistyminen vanhemmista ja tukeutuminen heidän sijaan ikätovereihin (Poulin & Chan, 2010). Läheisistä ystäväistä ja ikätovereista tulee nuorelle tärkeimpiä keskustelukumppaneita (Berndt, 1982). Kaverit tarjoavat nuorelle sosiaalisen kontekstin, jossa opitaan tärkeitä sosiaalisia taitoja. Berndt (1982) kuvailee, että suhde ystävään on tasa-arvoinen ja vähemmän hierarkkinen verrattuna suhteisiin vanhempiin. Tasa-arvoisten ystävyysuhteiden muodostuminen nuoruudessa vaikuttaa siihen, miten ihminen muodostaa myöhemmällä iällä tasa-arvoisia suhteita toisiin ihmisiin,

kuten kumppaniin ja kollegoihin. Kognitiivisten kykyjen kehittymisen myötä nuori alkaa ymmärtää monimutkaisemmalla tavalla muita ihmisiä ja tapahtumia (Berndt, 1982; Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Aivojen rakenteelliset ja toiminnallisten muutokset ja loogisen ja aatteellisen ajattelun kehitys syventää nuoren itsetietoisuutta ja ymmärrystä toisten tunteita kohtaan (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Nuori tulee tietoisemmaksi vastavuoroisuuden eduista ja pyrkii itse vastavuoroisempaan ystävyYTEEN (Berndt, 1982).

Tarkkaavuuspulmien ja ikätoverisuhteiden yhteyttä on tutkittu melko laajasti, mutta tutkimuksista on saatu ristiriitaisia tuloksia ja tarkkaavuuspulmia on käsitelty niissä usein diagnosoidun ADHD:n kautta. Lisäksi suuri osa olemassa olevasta tutkimuksista on keskittynyt lapsiin. Ongelmat vertaissuhteissa näyttävät olevan hyvin yleisiä tarkkaavuusongelmaisilla lapsilla ja nuorilla: 50–70 %:lla on vaikeuksia suhteissa ikätovereihin (Gardner & Gerdes, 2015). Kaverisuhteiden ongelmat johtuvat suurelta sosiaalisten taitojen ja tunteiden hallinnan puutteista, minkä takia näillä lapsilla ja nuorilla on vaikeuksia toimia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tilanteeseen sopivalla tavalla (Gardner & Gerdes, 2015; Wehmeier, Schacht, & Barkley, 2010). Esimerkiksi ADHD:hen liittyy sopimatonta käytöstä, joka voi ilmetä esimerkiksi impulsiivisuutena, tunkeilevuutena ja vihamielisyytenä sekä yhteistyön ja jakamisen vaikeuksina (Gardner & Gerdes, 2015). Lisäksi ADHD:hen liittyy vaikeuksia sosiaalisessa ongelmanratkaisussa, sosiaalisten tilanteiden tarkkailussa ja sosiaalisen palautteen tulkinnassa, mikä saattaa johtaa tilanteiden väärintulkintaan ja sopimattomaan reagointiin suhteessa tilanteeseen (Gardner & Gerdes, 2015). Tarkkaavaisuushäiriöiset lapset ja nuoret saattavat esimerkiksi arvioida virheellisesti ikätoverin käyttäytyvän vihamielisesti (engl. hostile attributional bias), mikä saattaa saada heidät reagoimaan aggressiivisesti (Crick & Dodge, 1994). ADHD-nuorilla on havaittu olevan ongelmia myös oman käyttäytymisensä arvioinnissa, sillä heillä on taipumus yliarvioida oma sosiaalinen taitavuutensa (Gardner & Gerdes 2015). Sibley, Evans ja Serpell (2010) havaitsivat, että ADHD:hen liittyvät vaikeudet esimerkiksi syy-seuraussuhteiden ymmärtämisessä ja sosiaalisessa ongelmanratkaisussa olivat läsnä myös nuoruusiässä, ja nämä vaikeudet olivat yhteydessä nuorten ikätoverisuhteiden ongelmiin. He eivät kuitenkaan havainneet eroa vihamielisessä käytöksessä verrattuna tavallisesti kehittyneisiin nuoriin. Da Fonseca, Seguíer, Santos, Poinso ja Deruelle (2009) taas havaitsivat, että lapset ja nuoret, joilla oli ADHD, tunnistivat merkitsevästi heikommin tunteita sekä kasvojen ilmeiden että kontekstuaalisten vihjeiden perusteella. ADHD:hen liittyykin vaikeuksia muiden ihmisten tunteiden tunnistamisessa sekä omien tunteiden säätelyssä, mitkä saattavat ilmetä esimerkiksi liiallisena tunteiden ilmaisuna tai empatian puutteena (Gardner & Gerdes, 2015; Wehmeier ym., 2010).

Nuorten väliset ystävyysuhteet ovat tasa-arvoisia suhteita, jotka perustuvat molemminpuoliseen kiintymykseen ja toisen tukemiseen (Bagwell & Schmidt, 2011; Berndt, 1982). Niillä lapsilla ja nuorilla, joilla on ADHD, on havaittu olevan vaikeuksia läheisen molemminpuolisen ystävyysuhteen luomisessa. Tarkkaavuushäiriöisistä lapsista ja nuorista eräiden arvioiden mukaan jopa 56–76 %:lla ei ole lainkaan ystävää, kun taas tavallisesti kehittyneiden ikätoverien vastaava luku on 10–32 % (Gardner & Gerdes, 2015). Lisäksi tarkkaavuushäiriöisten lasten ja nuorten on epätodennäköisempää muodostaa toinen ystävyysuhte, jos heillä on jo yksi ystävä (Blachman & Hinshaw, 2002). Esimerkiksi Hozan ym. (2005) tutkimuksessa ADHD-lapsista 56 %:lla ei ollut ystävää, 33 %:lla oli yksi ystävä ja 9 %:lla kaksi ystävää. Kuitenkin tavallisesti kehittyvistä lapsista taas 32 %:lla ei ollut ystävää, 39 %:lla oli yksi ja 22 %:lla kaksi ystävää. Toisaalta kaikissa tutkimuksissa ei ole raportoitu yhtä suuria eroja kavereiden määrässä tarkkaavuuspulmaisten sekä verrokkilasten ja -nuorten välillä. Martonin, Wienerin, Rogersin ja Mooren (2015) tutkimuksessa vain 6 %:lla ADHD-lapsista ei ollut lainkaan ystäviä, ja ystävyysuhteiden määrä oli normaalin keskiarvon puitteissa.

Erot arvioissa ystävyysuhteiden olemassaolosta johtuvat luultavasti ainakin osittain metodologisista eroista, erityisesti käytetyistä tietolähteistä. Ystävyysuhteiden arvioinnissa käytetään yleensä joko nuoren omaa arviota, vanhempien ja opettajien arvioita tai sekä nuoren että hänen nimeämänsä ystävän arviota. ADHD-lapset ja nuoret saattavat kuitenkin arvioida suhteita ja kaveriverkostoja eri tavoin kuin vanhemmat ja opettajat, sillä ADHD:hen liittyy usein taipumus arvioida suhteita ja omaa sosiaalista taitavuuttaan todellisuutta positiivisemmin (esim. Glass ym., 2012). Siksi useissa tutkimuksissa ADHD-lasten tai -nuorten ystävyysuhteissa ei ole havaittu merkitsevää eroa verrattuna tavallisesti kehittyviin ikätovereihin, kun tieto ystävyysuhteista on kerätty lapsilta ja nuorilta itseltään, mutta ero löytyy, kun arvioijina toimivat opettajat ja vanhemmat. Esimerkiksi Heimanin (2005) tutkimuksessa ADHD-lasten yksinäisyydessä ja ystävien määrässä ei ollut eroa, kun tietoa pyydettiin lapsilta, mutta vanhemmat ja opettajat arvioivat, että ADHD-lapset olivat yksinäisempiä ja heillä oli vähemmän ystäviä. Myös Bagwell, Molina, Pelham ja Hoza (2001) saivat samankaltaisia tuloksia: ADHD-nuoret eivät eronneet verrokkiryhmän nuorista ystävien määrässä nuorten omien ilmoitusten mukaan, mutta ADHD-nuorten vanhempien antaman tiedon mukaan läheisten ystävyysuhteiden määrä oli merkitsevästi pienempi tarkkaavuushäiriöisillä nuorilla.

Ystävän olemassaolon lisäksi myös ystävyysuhteen laatu on tärkeää nuoren kehityksen kannalta. Ystävyysuhteen laatu voidaan määrittää suhteen positiivisten tekijöiden (esim. läheisyys ja sosiaalisen tuki) sekä negatiivisten tekijöiden (esim. konfliktit ja vähäinen tuki) kautta (Bagwell & Schmidt 2011). Hyvälaatuinen suhde antaa emotionaalisia ja kognitiivisia voimavaroja, vahvistaa

itsetuntoa sekä saattaa suojella yksinäisyydeltä, masennukselta ja ahdistukselta (Bagwell & Schmidt 2011). Paljon negatiivisia piirteitä sisältävä suhde taas on yhteydessä heikkoon sopeutumiseen, häiritsevään käytökseen, sosiaaliseen ahdistukseen ja masennukseen (Bagwell & Schmidt 2011; La Creca & Harrison 2005).

Ystävyysuhteiden muodostamisen vaikeuden lisäksi ADHD-lasten ja -nuorten ystävyysuhteet saattavat olla laadultaan heikompia: suhteet voivat olla epävakaampia, lyhytaikaisempia ja sisältää vähemmän positiivisia ja enemmän negatiivisia piirteitä, kuten konflikteja ja aggressiota (Gardner & Gerdes, 2015; Kok, Groen, Fuermaier & Tucha, 2016; Stortmont, 2001). Blachman ja Hinshaw (2002) tutkivat 6–12-vuotiaiden tyttöjen ystävyysuhteiden muodostumista 5-viikkoisilla kesäleireillä. He havaitsivat, että ADHD-tyttöillä oli enemmän vaikeuksia saada ja säilyttää ystävyysuuhde uudessa ympäristössä. Tyttöillä, joilla oli sekä tarkkaamattomuutta että hyperaktiivisuutta ja impulsiivisuutta sisältävä ADHD, oli vaikeuksia säilyttää vakaa suhde leirin alusta puoliväliin, kun taas tarkkaamattoman ADHD-tyypin tyttöillä oli vaikeuksia saada enemmän kuin yksi vakaa suhde leirin puolivälistä loppuun. Lisäksi erityisesti niiden tyttöjen, joilla oli sekä tarkkaamattomuutta että hyperaktiivisuutta ja impulsiivisuutta, ystävyysuhteet sisälsivät enemmän negatiivisia piirteitä, mutta positiivisissa piirteissä ei ollut eroa tavallisesti kehittyneisiin kontrolleihin.

Rokeach ja Wiener (2017) taas havaitsivat 13–18-vuotiaita nuoria tutkiessaan, että nuorimmilla tutkimukseen osallistuneilla ADHD-nuorilla ei ollut eroa sosiaalisen tuen määrässä verrattuna tavallisesti kehittyneisiin ikätovereihin, mutta heillä sosiaalisen tuen määrä väheni iän myötä, kun taas verrokkinuorilla tuen määrä kasvoi. ADHD-nuoret eivät myöskään arvioineet ystävyysuhteidensa sisältävän enemmän negatiivisia piirteitä. Glass ym. (2012) huomioivat ystävyyden laadun määrittämisessä nuorten oman arvion lisäksi myös heidän nimeämiensä ystävien arviot suhteen laadusta. He havaitsivat, että ADHD-oireet eivät olleet yhteydessä suhteen negatiivisiin piirteisiin, ja oireiden suurempi määrä oli yhteydessä jopa positiivisempaan suhteeseen sekä nuoren oman että ystävän arvion mukaan.

Lapsen ja nuoren asema vertaisryhmässä on ehkä eniten tutkittu teema tarkkaavuuspulmiin liittyvistä ikätoverisuhteiden vaikeuksista.. Asemaa ikätoveriryhmässä mitataan usein sosiometrialla, jossa lasta tai nuorta pyydetään arvioimaan ikätovereitansa (Coie, Dodge & Coppotelli, 1982). Yleensä osallistujaa pyydetään esimerkiksi nimeämään ikätovereita, joiden kanssa hän haluaa ystäväystyä, ja niitä, joiden kanssa hän ei halua ystäväystyä (Coie ym., 1982). ADHD-lapset ja -nuoret näyttävät saavan usein enemmän negatiivisia ja vähemmän positiivisia arvioita, eli he vaikuttavat olevan hyljeksitympiä ja vähemmän hyväksytyjä kuin tavallisesti kehittyvät nuoret (esim. Gardner ja Gerdes 2015; Hoza ym. 2005; Kok ym. 2016).

Asema vertaisryhmässä muodostuu melko nopeasti, minkä jälkeen sen muuttaminen on vaikeaa. Erhardt ja Hinshaw (1994) tutkivat 6–12-vuotiaita poikia 5-viikkoisessa kesäkoulussa. Kolmannen päivän mittauksissa tavallisesti kehittyneet verrokkiryhmän pojat saivat vähemmän negatiivisia ja enemmän positiivisia arvioita kuin pojat, joilla oli ADHD. Jo saavutettu asema myös säilyi koko 5-viikkoisen leirin loppuun saakka, eli myös leirin lopussa ADHD-pojilla oli enemmän negatiivisia ja vähemmän positiivisia nimeämisiä. Lisäksi ne nuoret, joilla on diagnosoitu lapsena ADHD, mutta jotka eivät enää nuoruudessa täytä diagnoosin vaatimuksia, ovat silti todennäköisemmin hyljeksitympiä kuin ikätoverit, joilla ei ole koskaan ollut ADHD:tä (Bagwell ym. 2001). Mrug, Hoza, Pelham ja Greiner (2007) tutkivat käytöksen yhteyttä suosioon vertaisryhmässä ja sen muutoksiin 8-viikkoisen ADHD-lasten kesähoito-ohjelman aikana. He havaitsivat, että vaikka hoito-ohjelman aikana lasten käytöksessä tapahtui merkittäviä parannuksia, niiden vaikutus suosioon oli melko pieni, ja viidennen viikon jälkeen mikään muutos käytöksessä ei enää vaikuttanut hyväksyntään. Jo pelkän ADHD:n leiman on havaittu riittävän aiheuttamaan negatiivisia reaktioita ikätovereissa: lapset reagoivat eri tavalla ennestään tuntemattomaan ikätoveriin, kun he odottavat tämän osoittavan ADHD:n piirteitä (Hoza, 2007).

Toisaalta, kuten ystävien määrän ja ystävyyslaadun kohdalla todettiin, kaikissa tutkimuksissa ei ole havaittu ADHD-lasten ja -nuorten olevan alttiimpia hyljeksinnälle ainakaan nuorten oman arvion mukaan. Esimerkiksi Bagwellin ym. (2001) tutkimuksessa ADHD-nuorten ja verrokinuorten vertaisryhmäasemassa ei ollut eroja, kun tietoa pyydettiin nuorilta itseltään, mutta vanhempien arvion mukaan ADHD-nuoret olivat merkitsevästi hyljeksitympiä. Hodgens, Cole ja Boldizar (2000) tutkivat luokissa ja koeleikkitalanteissa tavallisesti kehittyneitä poikia ja ADHD-poikia, joilla oli ADHD:n eri esiintymismuotoja (tarkkaamaton esiintymismuoto sekä hyperaktiivisuuden, impulsiivisuuden ja tarkkaamattomuuden yhdistelmämuoto). He havaitsivat, että luokassa ADHD-pojat olivat vähemmän suosittuja, mutta leikkitalanteissa ADHD-poikien ja verrokkien suosiossa ei ollut eroa. Tarkkaamattoman tyyppin pojat tosin leikkivät koetilanteissa useammin yksin, ja heillä havaittiin enemmän vetäytyvää käyttäytymistä, kun taas pojat, jotka olivat sekä tarkkaamattomia että hyperaktiivisia ja impulsiivisia, olivat todennäköisemmin riitojen aloittajia, ja he olivat hyljeksitympiä usein aggressiivisen käytöksen takia. Juuri aggressiivisuus on todettu merkittäväksi ikätoverihyljeksinnän ja alemman suosion ennustajaksi (esim. Bagwell ym. 2001; Erhardt ja Hinshaw 1994).

Tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella 7. luokkalaisten nuorten opettajien raportoimien tarkkaavuusongelmien ja nuorten vertaissuhteiden välisiä yhteyksiä. Ensimmäisenä tutkittiin, onko tarkkaavuuspulmilla yhteys nuoren itseraportoimaan kaverisuhteiden määrään. Vaikka yhteyttä tarkkaavuusongelmien ja kaverien määrän välillä ei ole aina havaittu silloin, kun nuori on itse ilmoittanut kaverienssa määrän (esim. Heiman, 2005), useissa aiemmissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että ADHD-lapsilla ja nuorilla on todennäköisemmin vähemmän ystäviä (esim. Gardner & Gerdes, 2015; Hoza ym, 2005), Siksi oletamme, että tässä tutkimuksessa tarkkaavuusongelmaisilla nuorilla on vähemmän kaverisuhteita.

Toiseksi tarkastelimme, onko nuoren tarkkaavuusongelmilla yhteyttä parhaan ystävyysuhteen laatuun nuoren oman arvion mukaan. Tarkkaavuusongelmien yhteyttä heikompilaatuisiin ystävyysuhteisiin ei ole aina löydetty (esim. Glass ym., 2012), mutta tarkkaavuushäiriöisten lasten ja nuorten ystävyysuhteiden on kuitenkin havaittu olevan useassa tutkimuksessa laadultaan heikompia kuin tavallisesti kehittyneiden nuorten (esim. Blachman & Hinshaw, 2002; Gardner & Gerdes, 2015). Oletamme siis, että tutkimuksessamme tarkkaavuuspulmaiset nuoret kokevat ystävyysuhteensa laadultaan heikommiksi kuin tavallisesti kehittyneet nuoret, eli he arvioivat ystävyysuhteisiinsa liittyvän vähemmän läheisyyttä ja enemmän konflikteja.

Lopuksi selvitimme, onko tarkkaavuusongelmilla yhteyttä nuoren asemaan vertaisryhmässä. Tarkkaavuuspulmaisten nuorten on havaittu olevan vähemmän hyväksytyjä ja hyljeksitympiä useissa tutkimuksissa (esim. Erhardt & Hinshaw, 1994; Hoza ym., 2005), joten oletamme, että tarkkaavuuspulmaisten nuorten asema vertaisryhmässä on heikompi. Tässä tutkimuksessa nuori arvioi itse kaverisuhteiden määrää ja ystävyysuhteen laatua, kun taas nuoren asemaa vertaisryhmässä arvioivat nuoren ikätoverit. Tarkkaavuusongelmiin liittyy usein taipumus arvioida sosiaalisia suhteitaan todellisuutta positiivisemmin (esim. Bagwell ym., 2001; Glass ym., 2012; Heiman, 2005), minkä vuoksi tarkkaavuuspulmien yhteys kavereiden määrään ja ystävyysuhteen laatuun ei ole välttämättä kovin voimakas. Vertaisryhmäaseman kohdalla arvioijina toimivat nuoren ikätoverit, joten tässä tutkimuksessa tarkkaavuusongelmien yhteys nuoren asemaan saattaa olla voimakkaampi kuin tarkkaavuusongelmien yhteys kavereiden määrään ja parhaan ystävyysuhteen laatuun.

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkittavat

Tämän tutkimuksen aineistona käytettiin Suomen Akatemian rahoittamaa Jyväskylän yliopiston TIKAPUU - Alakoulusta yläkouluun -tutkimushankkeen aineistoa (Ahonen & Kiuru, 2013-2017; www.jyu.fi/psychology/tikapuu). Hankkeen tavoitteena oli tunnistaa tekijöitä, jotka tukevat varhaisnuorten oppimista ja hyvinvointia siirtymävaiheessa alakoulusta yläkouluun. Tutkimuksen kohderyhmänä olivat tätä siirtymävaihetta läpikäyvät nuoret sekä heidän vanhempansa ja opettajansa kahdesta keskisuomalaisesta kunnasta. Tutkimus alkoi vuoden 2014 syyslukukaudella nuorten ollessa kuudennella luokalla, ja samoja nuoria seurattiin neljänä mittausajankohtana lukukausittain 7. luokan kevääseen saakka.

Hankkeen alkaessa vuonna 2014 tutkimukseen osallistui noin 850 nuorta 55 luokalta. Tässä tutkimuksessa käytetty aineisto kerättiin 7. luokan keväällä vuonna 2016. Nuorten iän keskiarvo kuudennen luokan syksyllä oli 12,30 vuotta ja keskihajonta 0,35 vuotta. Otokseen valittiin yhteensä 377 nuorta, joista oli saatavilla opettajien täyttämä Keskittymiskysely. Nuorista 194 (52 %) oli tyttöjä ja 180 (48 %) poikia. Otoksen 377:stä nuoresta 190 oli osallistunut 6. luokan kevätlukukaudella kokeeseen, jossa oli haastavia ja helppoja tehtäviä. Nämä 190 tutkittavaa olivat kognitiivisilta kyvyiltään ja sukupuolijakauman suhteen samankaltaisia, mutta kahdella kolmasosalla tiedettiin olevan oppimisvaikeuksia lukemisessa tai matematiikassa. Koska oppimisvaikeudet ovat yleisiä tarkkaavuusongelmaisilla nuorilla (Sourander & Aronen, 2017), tarkkaavuusongelmat saattavat korostua otoksessamme. Nuorten mahdollisista tarkkaavuushäiriö- tai muista diagnooseista ei ollut tietoa.

Nuorista 73 % asui sekä äidin että isän kanssa, ja 8 % asui äidin kanssa. Vuorotellen isän tai äidin kanssa asui 13 % nuorista, 4 % asui äidin ja isäpuolen kanssa ja 1 % isän ja äitipuolen kanssa. Sijaiskodissa tai vastaavassa asui 0,3 % nuorista ja jonkun muun kanssa 0,3 %. Tieto vanhempien koulutustaustasta pyydettiin nuoren äidiltä. Tieto koulutuksesta jäi puuttumaan 69 äidiltä (18 %) ja 75 isältä (20 %). Äideillä, jotka raportoivat koulutustaustansa, 1 %:lla ei ollut lainkaan ammattikoulutusta, ja 2 % oli suorittanut työllisyys- tai ammatillisia kursseja. 31 % oli suorittanut ammatillisen koulutuksen, 24 % opistotasaisen koulutuksen, 17 % ammattikorkeakoulun, 21 % yliopiston ja 3 % yliopistollisen jatkotutkinnon. Isistä, joiden koulutustaustasta saatiin tietoa, 5 %:lla ei ollut ammatillista koulutusta ja 5 % oli suorittanut työllisyys- tai ammatillisia kursseja. 40 % oli

suorittanut ammatillisen koulutuksen, 15 % opistotasaisen koulutuksen, 13 % ammattikorkeakoulun, 19 % yliopiston ja 3 % yliopistollisen jatkotutkinnon.

Tämän tutkimuksen otos vastasi suhteellisen hyvin perherakenteeltaan koko Suomen väestön perherakennetta (Tilastokeskus, 2017a). Myös vanhempien koulutustaso oli suhteellisen edustava verrattuna Suomen aikuisväestön koulutustasoon (Tilastokeskus, 2017b).

Mittarit ja muuttujat

Tarkkaavuuspulmat. Tutkittavien nuorten tarkkaavuusongelmia mitattiin opettajien täyttämällä Keskittymiskyselyllä (KESKY) (Klenberg, 2015; Klenberg ym., 2010). Kysely sisältää 10 tarkkaavuutta mittaavaa osa-aluetta ja 55 väittämää. Sen maksimipistemäärä on 110. Opettajat vastasivat nuoria koskeviin väittämiin kolmiportaisella asteikolla (0 = ei ole ongelma, 1 = on joskus ongelma, 2 = on usein ongelma). Kyselyn osa-alueet ovat häiriöherkkyys (esim. *“Toiminta keskeytyy pienenkin häiriötekijän vaikutuksesta”*), impulsiivisuus (esim. *“On huomattavan kärsimätön”*; *“Toimii ensin, harkitsee vasta sitten”*), motorinen levottomuus (esim. *“Rummuttelee tai tömistelee”*; *“Ei pysy omalla paikallaan, vaeltelee”*), tarkkaavuuden suuntaaminen (esim. *“On vaikeuksia kiinnittää huomio ryhmälle annettuihin ohjeisiin”*), tarkkaavuuden ylläpito (esim. *“Ei saa tehtyä tehtäviä loppuun”*), tarkkaavuuden siirtäminen (esim. *“Kahden asian yhtäaikainen huomioon ottaminen on vaikeaa”*) sekä toiminnanohjauksen aloitteisuus (esim. *“Tehtävien aloittaminen ei onnistu ilman lisäohjausta”*), suunnittelu (esim. *“Ei ota huomioon tehtävien järjestystä”*), toteutus (*“Toiminnan lopettaminen on vaikeaa”*) ja arviointi (esim. *“Ei osaa arvioida työnsä tuloksia, ei osaa ottaa kantaa”*).

KESKYn 55 väittämästä muodostettiin Keskittymiskysely-käsikirjan (Klenberg ym. 2010) ohjeiden mukaan summamuuttuja laskemalla väittämien pisteet yhteen. Nuoret jaettiin tämän jälkeen kahteen ryhmään heidän saamiensa summapistemäärien perusteella. Näitä summapistemääriä tulkittiin niin, että 30 pistettä tai enemmän merkitsi, että opettajan arvion mukaan nuorella on tarkkaavuusongelma, ja 29 pistettä tai vähemmän merkitsi, että nuorella ei ole tarkkaavuusongelmaa (Klenberg ym., 2010). Testituloksen positiivisuus-negatiivisuus määriteltiin sensitiivisyyden (positiivisten testituloksen osuus niistä, joilla on diagnoosi) ja spesifisyyden (negatiivisten testitulosten määrä kaikista, joilla ei ole diagnoosia) yhteisen kuvaajan, ns. ROC-käyrän avulla. Raja-arvo 30 on asetettu painottamalla testin sensitiivisyyttä yhtä paljon kuin spesifisyyttä.

Kaverisuhteiden määrä. Tutkittavia pyydettiin mainitsemaan tärkeysjärjestyksessä enintään kuusi luokkakaveria, joiden kanssa he viettivät mieluiten aikaa koulupäivän aikana (Coie ym., 1982). Kaverisuhteiden määrä saatiin laskemalla yhteen tutkittavien nuorten nimeämät luokkakaverit, joiden kanssa he viettävät mieluiten aikaa koulupäivän aikana.

Ystävyysuhteen laatu. Ystävyysuhteen laatua tarkasteltiin 11 väittämän avulla (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994), jotka käsittelivät nuoren suhdetta omalla luokalla olevaan parhaaseen ystävään. Tutkittavat vastasivat väittämiin viisiportaisella Likert-asteikolla (1 = eri mieltä, 5 = samaa mieltä). Väittämät mittasivat ystävyysuhteen läheisyyttä (esim. *“Olen tyytyväinen ollessani ystäväni kanssa.”*) ja konflikteja (esim. *“Riitelen usein ystäväni kanssa.”*). Väittämistä muodostettiin keskiarvosummamuuttujat läheisyydelle (Cronbachin $\alpha = .91$) ja konflikteille (Cronbachin $\alpha = .85$). Mittareiden voidaan katsoa olevan yhtenäisiä ja mittaavan ystävyysuhteen laatua luotettavasti.

Vertaisryhmän hyväksyntä ja hyljeksintä. Nuoren hyväksyntää vertaisryhmässä tutkittiin selvittämällä nuoren saamien positiivisten ja negatiivisten kaverimainintojen määrä oman luokan sisällä (Coie ym., 1982). Nuoria pyydettiin kirjoittamaan tärkeysjärjestyksessä niiden kuuden luokkakaverin nimet, joiden kanssa nuori on koulupäivän aikana mieluiten. Hyljeksinnän mittaamiseksi nuoria pyydettiin kirjoittamaan niiden kuuden luokkakaverin nimet, joiden kanssa nuori ei halua viettää aikaa koulupäivän aikana. Nuorten saamien positiivisten ja negatiivisten mainintojen kokonaismäärät laskettiin yhteen. Tämän jälkeen muodostettiin muuttuja vertaisryhmän hyväksynnälle standardoimalla nuorten saamat positiiviset maininnat luokkakoon suhteen. Vastaavasti vertaisryhmän hyljeksinnän muuttuja muodostettiin standardoimalla nuorten saamat negatiiviset maininnat luokkakoon suhteen.

Aineiston analysointi

Tutkimuksemme tarkoituksena oli tarkastella, ovatko nuorten tarkkaavuusongelmat yhteydessä kavereiden määrään, kaverisuhteen laatuun ja asemaan vertaisryhmässä. Tarkkaavuusongelmia arvioitiin opettajan täyttämän, nuorta koskevan KESKYn summapistemäärän avulla ja kaverisuhteita arvioitiin nuoren oman arvion sekä vertaisten arvion perusteella. Tilastolliset analyysit tehtiin IBM SPSS Statistics 24 -ohjelmalla.

Tarkastelimme aluksi koko otoksen osalta tarkkaavuusongelmien ja kaverimuuttujien jakaumia, keskiarvoja ja keskihajontoja. KESKYn summapistemäärän jakauma ja kaverimuuttujien jakaumat olivat vinoja positiivisten kaverimainintojen määrää lukuunottamatta, minkä vuoksi

tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä ei ollut mielekästä tarkastella lineaarisesti eikä tarkkaavuusongelmia jatkuvana muuttujana. Tarkkaavuusongelmien yleisyyttä sukupuolittain tarkasteltiin ristiintaulukoimalla. KESKYn summamuuttujan eli tarkkaavuusongelmien yhteyttä kaverisuhteisiin ja muita muuttujien välisiä yhteyksiä tutkittiin Spearmanin korrelaatiokertoimella.

Jaoin seuraavaksi otoksen kahteen ryhmään tarkkaavuusongelmien esiintymisen perusteella siten, että raja-arvoksi ongelmien esiintymiselle asetettiin Keskittymiskysely-käsikirjan ohjeiden mukaan 30 pistettä. Tarkastelimme erikseen muuttujien jakaumia eri ryhmissä, joissa kaverimuuttujien jakaumat noudattivat likimain normaalijakaumaa.

Tutkimuskysymyksemme olivat, onko nuorten tarkkaavuuspulmilla yhteyttä kavereiden määrään, parhaan ystävyysuhteen laatuun tai nuoren asemaan vertaisryhmässä. Tutkimme nuorten kaverisuhteita monimuuttujaisella kovarianssianalyysillä (MANCOVA). Monimuuttujaisella kovarianssianalyysillä tutkittiin viiden selitettävän kaverimuuttujan (kaverien määrä, läheisyys ja konfliktit ystävyysuhteissa, vertaisryhmän hyväksyntä ja vertaisryhmän hyljeksintä) eroja tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla ja nuorilla, joilla ei ollut tarkkaavuuden ongelmaa opettajan arvion mukaan. Selittävänä muuttujana oli tarkkaavuusryhmäjaottelu (on tarkkaavuuspulmia/ei ole tarkkaavuuspulmia). Kontrolloimme analyysissä myös sukupuolen, sillä sukupuolen on tutkittu olevan yhteydessä sekä tarkkaavuusongelmiin (Korkeila & Leppämäki, 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016) että kaverisuhteisiin (Berndt, 1982).

TULOKSET

Kuvailevat tiedot

Koko otosta tarkasteltaessa KESKYn summapisteen vaihteluväli oli 0-91, keskiarvo 16,7 ja keskihajonta 21,7. Nuorten nimeämien kavereiden määrän vaihteluväli oli 0-6. Nuorista 14 % ei ilmoittanut yhtään kaveria, 7 % nimesi yhden, 6 % kaksi, 18 % kolme, 12 % neljä, 12 % viisi ja 31 % kuusi kaveria.

Taulukossa 1 on esitetty KESKYn summapisteen ja kaverisuhdemuuttujien väliset Spearmanin korrelaatiokertoimet. Yhteyksiä tarkasteltaessa havaittiin, että mitä enemmän nuorilla oli tarkkaavuuden pulmia, sitä enemmän heillä oli ongelmia kaverisuhteissa. Vahvin yhteys löytyi summapisteen ja kavereiden määrän väliltä: mitä enemmän nuorilla oli tarkkaavuusongelmia, sitä

vähemmän heillä oli kavereita. Merkitsevät yhteydet löytyivät myös tarkkaavuusongelmien ja vertaisryhmäaseman väliltä. Vertaisryhmän hyljeksinnän osalta havaittiin, että tarkkaavuusongelmien lisääntyessä kavereilta saadut negatiiviset maininnat lisääntyvät. Positiiviset kaverimaininnat eli vertaisryhmän hyväksyntä väheni, kun tarkkaavuusongelmia oli enemmän, mutta tämä yhteys oli heikompi kuin yhteys tarkkaavuusongelmien ja vertaisryhmän hyljeksinnän välillä. Tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteen laadun väliltä löytyi myös yhteyksiä, vaikkakin laadun osalta ne olivat heikompia kuin yhteydet kavereiden määrään ja vertaisryhmäasemaan. Tarkkaavuusongelmien määrä oli negatiivisesti yhteydessä ystävyysuhteessa koettuun läheisyyteen - tarkkaavuusongelmien kasvaessa ystävyysuhteen läheisyys väheni. Mitä enemmän nuorilla puolestaan oli tarkkaavuuden pulmia, sitä enemmän he kokivat konflikteja ystävyysuhteissa.

Kaverisuhdemuuttujien eli kavereiden määrän, ystävyysuhteen konfliktien ja läheisyyden sekä vertaisten hyväksynnän ja hyljeksinnän väliset yhteydet olivat yleisesti tilastollisesti merkitseviä, vaikka korrelaatiot olivat heikkoja. Vertaisryhmän hyväksyntä ja ystävyysuhteen konfliktit eivät kuitenkaan olleet yhteydessä toisiinsa, kuten eivät myöskään vertaisryhmän hyljeksintä ja ystävyysuhteen konfliktit.

TAULUKKO 1. Keskittymiskyselyn summapisteidän ja kaverisuhdemuuttujien väliset korrelaatiot

	1	2	3	4	5	6
1 KESKY:n kokonaispisteet	1					
2 Kavereiden määrä	-.30**	1				
3 Ystävyysuhteen läheisyys	-.13*	.18**	1			
4 Ystävyysuhteen konfliktit	.13*	-.13*	-.17**	1		
5 Vertaisryhmän hyväksyntä	-.16**	.16**	.14*	-.10	1	
6 Vertaisryhmän hyljeksintä	.29**	-.15**	-.17**	.09	-.46**	1

** $p < .01$; * $p < .05$

Seuraavaksi muodostettiin kategorinen tarkkaavuusongelmamuuttuja jakamalla otos kahteen ryhmään KESKYn raja-arvoa 30 käyttäen. Otoksen nuorista 194 oli tyttöjä (52 %) ja 180 poikia (48 %). Heistä 83 nuorella (22 %) oli ongelmia tarkkaavuudessa ja 291 nuorella (78 %) ei ollut raja-arvon ylittäviä tarkkaavuuden ongelmia. Ristiintaulukointi osoitti, että tarkkaavuusongelmat olivat yleisempiä pojilla kuin tytöillä. Tytöistä 20:llä (10 %) oli tarkkaavuusongelmia ja 174:llä (90 %) ei ollut opettajan raportoimaa tarkkaavuuden ongelmaa. Pojista taas 63 nuorella (35 %) oli ongelmia tarkkaavuudessa ja 117:llä (65 %) tarkkaavuuden ongelmia ei raportoitu. Kaverisuhdemuuttujien keskiarvot ja keskihajonnat sukupuolittain ja tarkkaavuusongelmaryhmittelyn mukaan on esitetty taulukossa 2.

TAULUKKO 2. Kaverisuhdemuuttujien keskiarvot ja keskihajonnat tavallisesti kehittyneillä ja tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla sekä sukupuolittain

Kaverisuhteen osa-alue	Ei tarkkaavuus- ongelmia		On tarkkaavuus- ongelmia		Tytöt		Pojat	
	ka	sd	ka	sd	ka	sd	ka	sd
Kavereiden määrä	4.33	1.82	3.39	1.85	4.09	2.06	3.27	2.12
Ystävyyssuhteen läheisyys	4.12	.80	3.82	.89	4.52	.52	3.57	.80
Ystävyyssuhteen konfliktit	2.12	.86	2.37	1.02	2.01	.85	2.34	.95
Vertaisryhmän hyväksyntä	.10	.93	-.14	1.01	.21	.92	-.17	.95
Vertaisryhmän hyljeksintä	-.14	.84	.53	1.19	-.28	.68	.36	1.16

Erot kaverisuhteissa tarkkaavuuspulmaisilla ja tavallisesti kehittyneillä nuorilla

Tarkastelimme nuorten kaverisuhteita kahden ryhmän välillä (on tarkkaavuuspulmia/ei tarkkaavuuspulmia). Tarkkaavuusongelmien yhteyttä kaverisuhteisiin tutkittiin monimuuttujaisella kovarianssianalyysillä (MANCOVA), jossa selittävänä muuttujana oli tarkkaavuusryhmäjaottelu, ja selitettävänä muuttujina kavereiden määrä, läheisyys ja konfliktit ystävyyssuhteissa sekä vertaisten hyväksyntä ja hyljeksintä. Lisäksi nuorten sukupuoli oli kontrolloitavana kovariaattina. Tarkkaavuusongelmaisilla ja tavallisesti kehittyneiden nuorten välillä oli eroja kaverisuhteissa senkin jälkeen, kun sukupuoli oli kontrolloitu ($F(5, 317) = 4,91, p < 0,001$). Tarkkaavuusryhmäjaottelun päävaikutuksen suuruus (η^2) oli .072, eli tarkkaavuusryhmä selitti 7,2 % kaverisuhdemuuttujien yhteisestä vaihtelusta. Taulukossa 3 on esitetty yksisuuntaisten kovarianssianalyysien tulokset eri kaverisuhdemuuttujissa tarkkaavuusongelmaryhmittäin ja sukupuolittain.

TAULUKKO 3. Kaverisuhdemuuttujien yksisuuntaisten kovarianssianalyysien tulokset. Kaverisuhdemuuttujia vertailtiin sukupuolen kontrolloinnin jälkeen tarkkaavuusongelmaryhmittäin (on tarkkaavuusongelma/ei ole tarkkaavuusongelmaa) sekä sukupuolittain.

		F	df	P	eta ²
Tarkkaavuusongelmaryhmä	Kavereiden määrä	7.47	1, 321	.007	.023
	Ystävyysuhteen läheisyys	.004	1, 321	.951	.000
	Ystävyysuhteen konfliktit	1.30	1, 321	.256	.004
	Vertaisryhmän hyväksyntä	1.09	1, 321	.296	.003
	Vertaisryhmän hyljeksintä	17.46	1, 321	.000	.052
Sukupuoli	Kavereiden määrä	14.88	1, 321	.000	.044
	Ystävyysuhteen läheisyys	158.83	1, 321	.000	.331
	Ystävyysuhteen konfliktit	8.98	1, 321	.003	.027
	Vertaisryhmän hyväksyntä	9.39	1, 321	.002	.028
	Vertaisryhmän hyljeksintä	20.15	1, 321	.000	.059

Tavoitteena oli tutkia, onko tarkkaavuuspuolilla yhteyttä kavereiden määrään, parhaan kaverisuhteen laatuun ja asemaan vertaisryhmässä. Taulukosta 3 nähdään, että tarkkaavuuspuolmaisilla ja tavallisesti kehittyneillä nuorilla oli merkitseviä eroja kavereiden määrässä ja vertaisryhmän hyljeksinnässä, kun nuorten sukupuoli oli kontrolloitu. Nuorilla, joilla oli tarkkaavuusongelmia, oli merkitsevästi vähemmän kavereita kuin nuorilla, joilla ei ollut tarkkaavuusongelmaa (taulukko 2). Kavereiden määrän vaihtelusta 2,3 % selittyi tarkkaavuusryhmäjaottelulla (taulukko 3). Lisäksi tarkkaavuusongelmaiset nuoret olivat merkitsevästi hyljeksitympiä vertaisryhmässään kuin nuoret, joilla ei ollut ongelmia tarkkaavuudessa (taulukko 2). Tarkkaavuusryhmä selitti 5,2 % vaihtelusta vertaisryhmän hyljeksinnässä (taulukko 3). Tavallisesti kehittyneiden nuorten ystävyysuhteet olivat myös keskimäärin hieman lämpimämpiä ja sisälsivät vähemmän konflikteja, ja lisäksi tavallisesti kehittyneet nuoret olivat vertaisryhmässään hyväksytympiä, mutta erot läheisyydessä, konflikteissa ja vertaisryhmän hyväksynnässä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä sen jälkeen, kun nuoren sukupuoli oli kontrolloitu.

Kaverisuhteissa oli myös sukupuolten välisiä eroja ($F(5, 317) = 37,28, p < 0,001$). Sukupuolen päävaikutuksen suuruus (η^2) oli .37, eli sukupuoli selitti 37 % kaverisuhdemuuttujien vaihtelusta. Taulukoista 3 nähdään, että sukupuoli oli merkitsevästi yhteydessä kaikkiin kaverisuhdemuuttujiin. Tytöt raportoivat, että heillä oli enemmän kavereita kuin pojilla, ja että heidän ystävyysuhteensa

olivat lämpimämpiä ja sisälsivät vähemmän konflikteja. Sen lisäksi tytöt olivat vertaisryhmässään hyväksytympiä ja vähemmän hyljeksittyjä (taulukko 2). Sukupuoli selitti 4,4 % vaihtelusta kavereiden määrässä, 33 % läheisyydessä, 2,7 % konflikteissa, 2,8 % hyväksynnässä ja 5,9 % hyljeksinnässä (taulukko 3).

POHDINTA

Tarkkaavuuspulmien on havaittu olevan yhteydessä lasten ja nuorten sosiaalisiin taitoihin ja sen myötä vuorovaikutustilanteisiin. Tarkkaavuuspulmat ovat riskitekijöitä onnistuneiden ystävyysuhteiden luomiselle, sillä niihin liittyy tunteiden hallinnan ja sosiaalisten tilanteiden tulkinnan puutteita. Onnistuneet ystävyysuhteet nuoruudessa ovat merkittävä tekijä nuoren identiteetin kehittymiselle ja vaikuttavat sen hetkiseen ja tulevaisuudessa koettuun hyvinvointiin. Nuorten tarkkaavuuspulmien ja kaverisuhteiden väliset yhteydet on vähän tutkittu aihe, eikä siihen liittyvää suomalaista tutkimusta tiettävästi ole. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli saada lisää tietoa opettajien arvioimien tarkkaavuuden ongelmien sekä nuoren itsensä ja ikätoverien arvioimien kaverisuhteiden välisistä yhteyksistä. Kaverisuhteiden eri puolista tutkittiin kavereiden määrää, parhaan ystävyysuhteen laatua sekä nuoren asemaa vertaisryhmässä. Tulokset antoivat uutta tietoa suomalaisnuorten tarkkaavuuspulmien ja ikätoverisuhteiden välisistä yhteyksistä. Havaitsimme, että KESKYn summapisteet korreloivat kaikkien tutkittujen kaverisuhtemuuttujien kanssa: tarkkaavuusongelmien lisääntyessä nuorella oli vähemmän kavereita, ja parhaan ystävyysuhteen laatu sekä asema vertaisryhmässä olivat heikompia. Sukupuolen kontrolloinnin jälkeen erot kaverien määrässä ja vertaisten hyljeksinnässä säilyivät. Tarkkaavuusongelmaisilla nuorilla oli vähemmän kavereita, ja he olivat hyljeksitympiä ikätovereiden keskuudessa kuin nuoret, joilla ei ollut tarkkaavuuden pulmia. Ystävyysuhteen laadussa tai ikätoverien hyväksynnässä ei sen sijaan löytynyt eroja tarkkaavuuspulmaisten ja tavallisesti kehittyneiden nuorten välillä sukupuolen kontrolloinnin jälkeen. Tarkkaavuuspulmaiset nuoret eivät kokeneet läheisessä ystävyysuhteessaan enemmän konflikteja tai vähemmän läheisyyttä kuin nuoret, joilla ei ollut tarkkaavuusongelmia. Tarkkaavuuspulmaiset nuoret eivät myöskään olleet vähemmän hyväksytyjä ikätoverien keskuudessa.

Tarkkaavuusongelmien yhteys nuorten kaverisuhteisiin

Ensimmäisenä tutkittiin, olivatko tarkkaavuusongelmat yhteydessä nuorten nimeämien kavereiden määrään. Oletuksemme oli, että tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla on vähemmän kavereita. Tutkimuksessa havaittiin, että nuorilla, joilla oli tarkkaavuusongelmia, oli merkitsevästi vähemmän kavereita kuin tavallisesti kehittyneillä nuorilla vielä senkin jälkeen, kun sukupuolen vaikutus oli otettu huomioon. Tulokset siis tukivat oletustamme tarkkaavuuspulmaisten nuorten vähäisemmästä kavereiden määrästä. Tarkkaavuuspulmaisten nuorten vaikeudet muodostaa ystävyysuhteita ja vähäisempi kavereiden määrä on havaittu useissa tutkimuksissa (Blachman & Hinshaw, 2002; Gardner & Gerdes, 2015; Hoza ym., 2005; Kok ym. 2016). Tuloksemme siis tukivat näitä aiempia tutkimuksia. Toisaalta eroa kavereiden määrässä ei ole aina löytynyt etenkin silloin, kun nuori on arvioinut kaverisuhteitaan itse (Bagwell ym., 2001; Glass ym., 2012; Heiman, 2005; Marton ym., 2015). Näihin tutkimuksiin nähden tuloksemme taas oli poikkeava, sillä tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla oli vähemmän kavereita siitä huolimatta, että nuoret nimesivät kavereitaan itse. Vaikka tarkkaavuusongelmaisilla nuorilla on havaittu taipumusta arvioida kaverisuhteitaan todellisuutta positiivisemmin (esim. Glass ym., 2012), tässä tutkimuksessa ero kavereiden määrässä tavallisesti kehittyneisiin nuoriin verrattuna nousi merkitseväksi tästä mahdollisesta taipumuksesta huolimatta. Vaikeudet muodostaa ja säilyttää kaverisuhteita saattavat johtua tarkkaavuuspulmaisten nuorten sosiaalisten taitojen puutteista ja tunteiden säätelyn vaikeuksista. Tarkkaavuuspulmaisilla lapsilla ja nuorilla on havaittu esimerkiksi liiallista tunteiden ilmaisua, impulsiivista käytöstä, aggressiivisuutta sekä heikentynyttä empatiakykyä (Wehmeier ym., 2010). Lisäksi heillä saattaa ilmetä vaikeuksia sosiaalisten tilanteiden havainnoinnissa, sosiaalisen palautteen tulkinnassa sekä näkökulman vaihtamisessa, mikä voi johtaa väärintulkintoihin ja tilanteeseen sopimattomaan käytökseen (Gardner & Gerdes, 2015). Vaikka suurin osa olemassa olevasta tutkimuksesta keskittyy ADHD-lapsiin, esimerkiksi Sibley ym. (2010) havaitsivat, että lapsuudessa ilmenneet ADHD:hen liittyvät sosiaalisen tiedon prosessoinnin puutteet olivat läsnä osittain myös nuoruudessa. Nämä vaikeudet sosiaalisen tiedon prosessoinnissa vaikuttivat säilyvän nuoruudessa, vaikka nuorten tiedetään kehittyvän merkittävästi muussa tiedonkäsittelyssä murrosiän aikana. ADHD-nuorilla oli vaikeuksia sosiaalisten tilanteiden ja syy-seuraussuhteiden ymmärtämisessä sekä sopivan ratkaisun tai reaktion löytämisessä sosiaalisissa ongelmatilanteissa, mikä saattaa ainakin osittain selittää nuorten vertaissuhteiden pulmia. Sibley ym. (2010) arvioivat, että sosiaalisen tiedon prosessoinnin pulmat ADHD-nuorilla saattavat liittyä tarkkaavuuden ylläpidon vaikeuksiin tilanteissa, jotka vaativat sosiaalisten vihjeiden havainnointia ja prosessointia sekä toimivien ratkaisujen harkintaa. Bagwell ym. (2001) havaitsivat,

että ADHD-lasten pulmat suhteessa ikätovereihin säilyivät myös nuoruudessa. Heidän mukaansa lapsuuden ystävyysuhteiden vaikeuksien takia nuoret eivät ehkä ole oppineet ystävyysuhteiden muodostamisessa ja säilyttämisessä tarvittavia taitoja. Nuoruudessa vertaissuhteet ovat olennaisia psykologisen kehityksen kannalta (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Suhteet ikätovereihin ovat merkittäviä esimerkiksi persoonallisuuden ja sosiaalisten taitojen kehityksessä (Berndt, 1982), ja lisäksi nuori saa ikätovereiltaan emotionaalista tukea sekä yhteenkuuluvuuden ja kelpaamisen kokemuksia (Kiuru, 2018). Vähäinen kavereiden määrä tai kaverisuhteiden puuttuminen saattaa siis altistaa yksinäisyyden kokemuksille, nuoren kehitys voi vaarantua ja yhteenkuuluvuuden tarve ei välttämättä täyty.

Toiseksi tutkittiin, oliko tarkkaavuusongelmilla yhteyttä parhaan ystävyysuhteen laatuun. Oletimme, että ystävyysuhteet saattavat olla vähemmän läheisiä ja niissä saattaa olla enemmän konflikteja niillä nuorilla, joilla on tarkkaavuuden ongelmia kuin nuorilla, joilla ei ole ongelmia tarkkaavuudessa. Tutkimuksessa havaittiin, että sukupuolen kontrolloinnin jälkeen kaverisuhteiden laadussa ei ollut merkitsevää eroa tarkkaavuusongelmaisten ja tavallisesti kehittyneiden nuorten välillä. Tulokset eivät siis tukeneet oletustamme tarkkaavuuspulmaisten nuorten heikompilaatuisista ystävyysuhteista. Tulokset olivat samankaltaisia kuin Glassin ym. (2012) sekä Rokeachin ja Wienerin (2017) tutkimuksissa, joissa tarkkaavuuspulmaiset nuoret eivät verrokkinuoriin verrattuna raportoineet ystävyysuhteissaan enempää negatiivisia piirteitä. Tuloksemme kuitenkin poikkesivat aiemmasta tiedosta, jonka mukaan tarkkaavuuspulmaisten nuorten ystävyysuhteissa on joko enemmän negatiivisia piirteitä (Blackman & Hinshaw, 2002) tai sekä enemmän negatiivisia että vähemmän positiivisia piirteitä (Gardner & Gerdes, 2015; Kok ym., 2016). Toisaalta on huomioitava, että keskimäärin tarkkaavuusongelmaiset nuoret arvioivat ystävyysuhteissaan hiukan vähemmän läheisyyttä ja enemmän konflikteja kuin tavallisesti kehittyneet nuoret, mutta ero ei noussut merkitseväksi sukupuolen kontrolloinnin jälkeen. Saamamme tulos saattaa selittyä ainakin osittain sillä, että käytimme vain nuoren omaa arviota suhteen laadun mittauksessa. Kuten jo aiemmin on todettu, tarkkaavuusongelmaiset nuoret saattavat arvioida kaverisuhteitaan todellisuutta positiivisemmin (esim. Glass ym. 2012), mikä saattaa olla yksi mahdollinen selitys saadulle tulokselle. Tarkkaavuuspulmaisten nuorten kannalta saatu tulos näyttäytyy positiivisena, sillä laadukkaalla ystävyysuhteella on merkittäviä vaikutuksia nuoren elämään ja hyvinvointiin. Yksikin läheinen ystävyysuhte toimii suojaavana tekijänä esimerkiksi hyljeksinnältä ja yksinäisyydeltä vahvistaen myös nuoren itsetuntoa (Bagwell & Schmidt 2011; Hoza 2007).

Lopuksi tutkittiin, oliko tarkkaavuusongelmilla yhteyttä nuoren asemaan vertaisryhmässä. Oletimme, että nuoret, joilla on tarkkaavuuden ongelmia, ovat ikätoveriensä keskuudessa hyljeksitympiä ja vähemmän hyväksytyjä. Lisäksi oletimme, että tarkkaavuusongelmien yhteys

asemaan ikätoveriryhmässä saattaa olla voimakkaampi kuin yhteys kavereiden määrään ja ystävyys-suhteen laatuun, koska asemaa mitattiin nuoren luokkatovereiden tekemien arviointien, ei nuoren oman arvion mukaan. Tulosten mukaan tarkkaavuuspulmaiset nuoret olivat merkitsevästi hyljeksitympiä kuin tavallisesti kehittyneet, mutta ero vertaisryhmän hyväksynnässä ei ollut merkitsevää. Tuloksemme siis tukivat oletustamme osittain: yhteys oli merkitsevää ja tutkituista vertaissuhteiden osa-alueista voimakkain hyljeksinnän osalta. Havaintomme oli siten linjassa myös aiemman tiedon kanssa, sillä tarkkaavuuspulmaisten nuorten heikompi asema on tunnistettu laajasti useissa tutkimuksissa (Erhardt & Hinshaw, 1994; Gardner & Gerdes 2015; Hoza ym. 2005; Kok ym. 2016). Tarkkaavuuden häiriöihin saattaa liittyä esimerkiksi tunkeilevaa tai sopimatonta käytöstä, empatiakyvyn puutteita sekä vaikeuksia tunteiden säätelyssä, turhautumisen hillinnässä ja sosiaalisissa ongelmanratkaisutilanteissa (Sibley, ym., 2010; Wehmeier ym., 2010). Sosiaalisten taitojen ja tunteiden hillinnän vaikeudet sekä tilanteeseen sopimaton käytös saattavat herättää ikätovereissa negatiivisia tunteita, mikä voi näkyä negatiivisina ikätoveriarviointeina. Ikätoveriryhmässä hyljeksityksi joutuminen on riskitekijä esimerkiksi sisään- ja ulospäin suuntautuvaan ongelmakäyttäytymiseen, aggressiivisuuteen, heikompaan koulumenestykseen sekä masentuneisuuteen ja ahdistuneisuuteen (Kok ym., 2016). Lisäksi hyljeksintä saattaa lisätä epäsosiaaliseen ikätoveriryhmään ajautumisen todennäköisyyttä, mikä puolestaan on käytöshäiriön ja päihdeongelmien riskitekijä (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Toisaalta tässä tutkimuksessa ei havaittu merkitsevää yhteyttä tarkkaavuusongelmien ja vertaisryhmän hyväksynnän välillä sukupuolen kontrolloinnin jälkeen. Tarkkaavuusongelmaiset nuoret eivät siis olleet merkitsevästi vähemmän hyväksytyjä kuin tavallisesti kehittyneet nuoret, mikä poikkesi asettamastamme oletuksesta. Tulos oli huomionarvoinen, sillä nuorten asema oli kuitenkin heikompi hyljeksinnän osalta. Kaverisuhdemuuttujien keskinäisiä korrelaatioita tarkasteltaessa havaittiin, että vaikka hyväksyntä- ja hyljeksintämuuttajat olivat yhteydessä toisiinsa, riippuvuus ei kuitenkaan ollut täydellistä. Hyväksyntä ja hyljeksintä vertaisryhmässä saattavat siis olla jossain määrin toisistaan erillisiä ilmiöitä. Tarkkaavuuspulmaisten rohkeus, dominointi ja sanavalmius saattavat aiheuttaa ikätovereissa ristiriitaisia tunteita, mikä voi näkyä tutkimuksessamme tarkkaavuuspulmaisten nuorten saamista positiivisissa ja negatiivisissa kaverimaininnoissa.

Sukupuolta ei sisällytetty varsinaisiin tutkimuskysymyksiin eikä sen suhteen asetettu oletuksia, mutta sen mahdollinen vaikutus kuitenkin huomioitiin tutkimuksessa, sillä sen tiedettiin olevan yhteydessä sekä tarkkaavuusongelmiin (esim. Sourander & Aronen, 2017) että kaverisuhteisiin (esim. Kok ym., 2016). Tutkimuksessamme tarkkaavuusongelmat olivat yleisempiä pojilla, mikä on linjassa aiemman tiedon kanssa (Korkeila & Leppämäki, 2017; Pihlakoski & Rintahaka, 2016; Sourander & Aronen, 2017). Tyttöillä taas oli merkitsevästi enemmän kavereita ja parempi asema vertaisryhmässä

kuin pojilla, ja lisäksi tyttöjen ystävyysuhteissa oli enemmän lämpimyyttä ja vähemmän konflikteja. Myös aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että tyttöjen ystävyysuhteissa läheisyys ja intiimiys korostuvat (Berndt, 1982; Kok ym., 2016). Toisaalta tyttöjen tarkkaavuusongelmat ovat alidiagnosoituja, ja ystävyysuhteiden vaikeudet voivat vaikuttaa tyttöihin negatiivisemmin kuin poikiin (Kok ym., 2016). Tässä tutkimuksessa tarkkaavuuspulmien yhteydet kaverisuhteiden määrään ja vertaisryhmän hyljeksintään kuitenkin säilyivät vielä senkin jälkeen, kun sukupuolien väliset erot kaverisuhteissa ja tarkkaavuuspulmien yleisyydessä kontrolloitiin.

Tutkimuksen rajoitukset ja vahvuudet

Vaikka tutkimus lisäsi tietoa nuorten tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden välisistä yhteyksistä, siihen liittyy myös rajoituksia, jotka ovat huomioitava tuloksia tulkittaessa. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin nuorten sen hetkisiä kaverisuhteita mutta ei sitä, miten suhteet pysyvät ja kehittyvät ajan saatossa. Ystävyysuhteet muokkautuvat ja syventyvät nuoruudessa, ja suhteiden vakiintumista tapahtuu läpi nuoruusajan. Ilman pitkittäistutkimusta ei saada tietoa ystävyysuhteiden pysyvyydestä ja siitä, millaisena nuorten ystävyysuhteet näyttäytyvät pitkällä aikavälillä.

Toinen rajoitus koskee standardointitutkimusta, jonka perusteella raja-arvo lasten ja nuorten keskittymisongelmille on määritetty. KESKYn standardointitutkimukseen (Klenberg ym. 2010) osallistuneet lapset ja nuoret olivat iältään 7-15 -vuotiaita. Heistä suurin osa oli nuorempia kuin tutkimamme otoksen nuoret. KESKY-käsikirjan mukaan asettamamme tarkkaavuusongelmien raja-arvo ei siis välttämättä asettuisi samaan kohtaan, jos standardointitutkimus tehtäisiin 7. luokkalaisille nuorille. Lisäksi voidaan pohtia, kuinka mielekäs yhteen raja-arvoon perustuva luokittelu on, kun tiedetään, että tarkkaavuusongelmat ilmenevät jatkumona. Syvemmän ymmärryksen ilmiöstä voisi saada dimensionaalisen tarkastelun avulla, jolloin saataisiin käsitys tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden välisistä lineaarisista yhteyksistä. Tämän tutkimuksen aineistossa tarkkaavuusongelmien jakauma oli kuitenkin niin vino, että lineaarinen tarkastelu ei ollut mielekästä. Tässä tutkimuksessa ei voitu myöskään jakaa tutkittavia ADHD- ja ADD-ryhmiin, sillä ryhmien koko olisi jäänyt liian pieniksi.

Kolmas rajoitus liittyy nuorten ystävyysuhteiden mittaamiseen. Tieto nuorten kavereiden määrästä ja parhaan ystävyysuhteen laadusta saatiin ainoastaan nuorelta itseltään. Kavereiden määrää mitattiin laskemalla ne nuoren nimeämät luokkalaiset, joiden kanssa hän viettää mieluiten aikaa koulupäivänä. Tutkimuksessa ei siis otettu huomioon kaverisuhteen molemminpuolisuutta eli

sitä, nimesivätkö nuorten ilmoittamat kaverit vastavuoroisesti tutkitut nuoret kavereikseen. Saamiemme tulosten perusteella tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla oli vähemmän kavereita, mutta tuloksia yleistettäessä on otettava huomioon, että nimeämiset oli rajattu oman luokan sisälle. Nuorella saattaa olla ystäviä myös muilla luokilla tai kokonaan toisessa koulussa. Myös parhaan ystävyysuhteen laatua mitattiin vain nuoren oman arvioinnin mukaan, joten emme saaneet tietoa, millaiseksi nuorten läheisimmät ystävät itse kokivat suhteen laadun. Luotettavamman käsityksen saamiseksi nuorten sosiaalisia suhteita tutkittaessa tulisikin käyttää nuoren itsensä lisäksi myös muita tietolähteitä, kuten ikätovereita, vanhempia ja opettajia. Nuorten tarkkaavuushäiriöihin ja kaverisuhteisiin liittyvässä kirjallisuudessa on havaittu laajasti, että nuoret, joilla on vaikeuksia tarkkaavuudessa, arvioivat kaverisuhteitaan eri tavalla ja positiivisemmin kuin esimerkiksi opettajat ja vanhemmat (Bagwell ym., 2001; Glass ym., 2012; Heiman, 2005).

Tutkimustulosten yleistettävyyttä arvioitaessa on lisäksi syytä huomioida, että nuorten tarkkaavuusongelmia mitattiin vain opettajien täyttämien kyselyjen avulla ja mukana oli tarkkaavuuden taidoiltaan monentasoisia, ei vain tarkkaavuushäiriön diagnoosirajan ylittäviä nuoria. Tässä tutkimuksessa nuorten väliset erot ystävyysuhteen laadussa ja hyväksynnässä eivät nousseet merkitseviksi ja vaikka erot kavereiden määrässä ja vertaisten hyljeksinnässä olivat merkitsevät, niiden efektikoot olivat pienehköt. Myös lievempien tarkkaavuuden vaikeuksien ja monetasoisten nuorten huomioiminen saattaa olla osasy siihen, miksi tarkkaavuusongelmien yhteydet kaverisuhteiden osa-alueisiin eivät nousseet merkitseviksi tai olivat heikot tässä tutkimuksessa. Yleisesti aiheeseen liittyvässä kirjallisuudessa tarkkaavuusongelmien mittaamiseen on käytetty vanhemman, opettajan tai nuoren omaa arviota tarkkaavuuden ongelmista tai tarkkaavuushäiriödiagnoosia. Toisaalta opettajan arviota voidaan pitää tämän tutkimuksen vahvuutena, sillä opettaja pääsee seuraamaan nuoria koulussa, jossa nuoret viettävät paljon aikaa ja joka saattaa asettaa tarkkaavuudelle suurempia vaatimuksia kuin kotona vietetty aika (Klenberg ym., 2010). Opettajan arvio koskee kuitenkin vain kouluympäristöä, emmekä saaneet tietoa siitä, miten pitkään opettajat ovat tunteneet nuoret ja missä määrin he ovat tekemisissä nuorten kanssa arvioidakseen heidän käyttäytymistään. Yläkoulussa opettajat yleensä vaihtuvat oppiaineittain, joten luokanvalvojalla tai aineenopettajalla ei ehkä ole samanlaisia mahdollisuuksia seurata nuoren käytöstä kuin alakoulun luokanopettajalla. Tarkkaavuusongelmia mitattaessa ja tarkkaavuushäiriötä diagnosoidessa tulisi siis aina käyttää opettajan arvion lisäksi useampia tietolähteitä, kuten vanhempien ja nuoren itsensä haastattelua, ja pulmia olisi syytä kartoittaa eri konteksteissa (Klenberg ym., 2010; Sourander & Aronen, 2017).

Tarkkaavuusongelmien erottamiseen muista ongelmista liittyy myös haasteita. Tarkkaavuushäiriölle on ominaista, että nuorilla on verrokkeihin nähden enemmän käytös- ja

uhmakkuushäiriöitä, mielialahäiriöitä sekä syömis- ja päihdehäiriöitä (esim. Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Rungas komorbiditeetti tekee erotusdiagnostiikasta usein haastavaa ja yleisohjeena erotusdiagnostiikassa on oirekuvan kehityksellisyys (esim. Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Koska tarkkaavuuden ja keskittymisen ongelmat voidaan nähdä jatkumona, voidaan myös lievempien tarkkaavuusongelmien kohdalla pohtia sitä, ovatko tutkittavien tarkkaavuuspulmat ensisijainen syy vai johtuvatko tarkkaavuuden ongelmat jostain muusta.

Tämän tutkimuksen vahvuutena oli nuorten kaverisuhteiden monipuolinen tutkiminen eri lähteitä käyttäen. Käytimme tutkimuksessa kaverisuhteiden tutkimiseen nuoren oma-arvion lisäksi vertaisten arvioita. Tutkimme kattavasti vertaisryhmäaseman rinnalla myös parhaan ystävyysuhteen laatua ja kavereiden määrää. Aiheen monipuolinen tutkiminen eri lähteitä käyttämällä antaa tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden välisistä yhteyksistä syvemmän kuvan. Jatkossa sekä tarkkaavuuden ongelmien että kaverisuhteiden arvioinnissa tulisi kuitenkin käyttää useita lähteitä siten, että jokaisesta tutkittavasta muuttujasta saadaan tietoa useasta lähteestä. Vertaisten arviot voivat näyttäytyä erilaisina kuin nuoren oma-arviot, jonka vuoksi nuorten kaverisuhteita on jatkossakin tärkeää tarkastella sekä nuoren itsensä että kavereiden arvioimina.

Lisäksi tutkimuksen vahvuutena voidaan pitää sukupuolen huomioimista tarkkaavuuspulmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä tarkasteltaessa. Sukupuolen tiedetään olevan yhteydessä sekä tarkkaavuusongelmiin että kaverisuhteisiin, jonka vuoksi sen huomioiminen analyysissä on perusteltua. Sukupuolen kontrolloinnin jälkeen yhteydet kavereiden määrään ja vertaisten hyljeksintään säilyivät, mikä viittaa siihen, että sekä poikien että tyttöjen tarkkaavuuspulmilla on itsenäinen yhteys heidän kaverisuhteisiinsa. Tulostemme perusteella voidaan siis todeta, että tarkkaavuuspulmat ovat yhteydessä kaverisuhteisiin sukupuolesta riippumatta. Jatkotutkimuksissa tarkkaavuuspulmien ja kaverisuhteiden yhteyksiä tarkasteltaessa sukupuolen huomioimisen lisäksi tärkeää olisi saada tietoa, millä tavoin tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden yhteydet eroavat toisistaan tytöillä ja pojilla.

Johtopäätökset

Aikaisempi tutkimus on tarjonnut melko ristiriitaista tietoa tarkkaavuusoireiden ja kaverisuhteiden yhteydestä: toisten tutkimusten mukaan suurella osalla nuorista, joilla on tarkkaavuusongelmia, on vaikeuksia kaverisuhteissa, mutta toisissa tutkimuksissa eroa tavallisesti kehittyneisiin nuoriin ei ole havaittu. Tässä tutkimuksessa tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla oli merkittävästi vähemmän kavereita

ja he olivat vertaisryhmässään hyljeksitympiä kuin nuoret, joilla ei ollut tarkkaavuuden pulmia, mutta ystävyysuhteen laadussa ja vertaisryhmän hyväksynnässä ei havaittu tilastollisesti merkitseviä eroja ryhmien välillä. Tarkkaavuusongelmaisten nuorten ikätoverisuhteet eivät siis näyttäytyneet tässä tutkimuksessa kovin negatiivisessa valossa, ja positiivista on, että parhaan ystävyysuhteen laadussa ja hyväksynnässä ei löytynyt merkitsevää eroa tarkkaavuuspulmaisten ja tavallisesti kehittyneiden nuorten välillä.

Ristiriitaisista tutkimustuloksista huolimatta tutkimuskentän yleinen näkemys on, että tarkkaavuusongelmat ovat yhteydessä heikompiin sosiaalisiin suhteisiin. Heikkolaatuisten ystävyysuhteen, yksinäisyyden ja koetun hyljeksinnän tiedetään olevan yhteydessä esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmiin sekä myöhempään rikollisuuteen (Mrug ym., 2012), joilla on suuri merkitys sekä yksilön hyvinvoinnille että yhteiskunnalle. Siksi tarkkaavuusongelmaisten nuorten ohjauksessa, hoidossa ja kuntoutuksessa voisi kiinnittää erityistä huomiota nuorten ikätoverisuhteisiin. Ongelmat kaverisuhteissa johtunevat suurilta osin vaikeuksista sosiaalisissa taidoissa sekä tunteiden hallinnassa ja tunnistamisessa (Gardner & Gerdes, 2015; Wehmeier ym., 2010). Tällä hetkellä tarvitaan lisää tietoa siitä, millainen tarkkaavuusongelmien hoito ennaltaehkäisisi vertaisten hyljeksintää ja haitallisten kaverisuhteen syntymistä ja millainen tuki olisi toimivaa tarkkaavuuspulmaisten nuorten myönteisten kaverisuhteen tukemiseen (Hoza 2007; Sourander ym. 2006). ADHD-lasten ja -nuorten interventioissa on yleisesti hyödynnetty sosiaalisten taitojen harjoittelua ikätoverisuhteen vaikeuksien vähentämiseksi osana laajempaa käyttäytymisen muutoksiin tähtäävää ohjelmaa (Gardner & Gerdes, 2015). Suomessa käytössä olevassa Käypä hoito -suosituksessa ADHD-lapsille ja nuorille suositellaan monimuotoista ja -ammattillista apua etenkin lääkehoidon, psykoedukaation ja käyttäytymishoidon muodossa, mutta sosiaalisten suhteen ohjaukseen ei kiinnitetä erityistä huomiota (ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö), Käypä hoito -suositus, 2019). Mikami, Lerner, Griggs, McGrath ja Calhoun (2010) toteavat, että käyttäytymisterapiasta, lääkityksestä ja sosiaalisiin suhteisiin keskittyvistä interventioista on havaittu olevan vain niukasti hyötyä. Gardnerin ja Gerdesin (2015) mukaan tähän mennessä käytettyjen interventioiden ongelmana on usein niiden lyhyys, lasten ja nuorten vanhempien osallistamisen puuttuminen ja se, että ne eivät keskityt ainoastaan ikätoverisuhteisiin. Hyvä intervention kohde voisi olla esimerkiksi yksittäisten läheisten ystävyysuhteen edistäminen, sillä ystävyysuhte vaikuttaa olevan erillinen ikätoverien hyväksynnästä (Glass ym., 2012), ja suuremman ryhmän jo muodostunutta huonoa käsitystä on vaikea muuttaa (Mikami ym., 2010). Mikamin ym. (2010) tutkimuksen interventiossa, jossa vanhemmat toimivat lastensa ystävyysvalmentajina, lasten sosiaaliset taidot lisääntyivät ja konfliktit vähenivät vanhempien arvion mukaan ja opettajat raportoivat hyväksynnän lisääntyneen ja hyljeksinnän vähentyneen. Lisäksi Mikami ym. ehdottavat

interventiota myös tarkkaavuusongelmaisten lasten ja nuorten ikätovereille negatiivisten asenteiden muuttamiseksi, sillä jo pelkän ADHD:n leiman on todettu aiheuttavan negatiivisia reaktioita ikätovereissa (Hoza, 2007).

Aikaisempi tutkimus on keskittynyt pitkälti tarkkaavuusongelmaisten nuorten heikkoihin sosiaalisiin ja emotionaalisiin taitoihin, aggressiivisuuteen ja sopimattomaan käytökseen (esim. Gardner & Gerdes, 2015). On kuitenkin huomattava, että tarkkaavuuspulmaisilla lapsilla ja nuorilla on vahvuuksia ja voimavaroja, jotka tulisi huomioida paremmin sekä tutkimustyössä että arkielämässä. Keskittymiskyselyn standardointitutkimuksessa (Klenberg ym., 2010) opettajat tunnistivat ADHD-ryhmän vahvuuksiksi esimerkiksi hyvän mielikuvituksen, kekseliäisyyden ja huumorintajun, ja ADD-ryhmän vahvuuksiksi vaatimattomuuden, herkkyyden ja liikunnallisuuden. Erityisesti tutkimuksissa ovat nousseet esille luovuus ja energisyys (Mahdi ym., 2017), joista voi olla apua esimerkiksi ryhmätöissä (Climie & Mastoras, 2015). Positiivisempi ja vahvuuksia tukeva näkökulma korostaa vaikeuksien kokonaisvaltaista ja toiveikasta ymmärtämistä ja auttaa vaikeuksien kanssa pärjäämistä arkielämässä (Climie & Mastoras, 2015). Vahvuuksien huomiointi voisi olla hyvä liittää osaksi häiriöiden arviota ja yleistä keskustelua, jotta tarkkaavuuspulmiin liittyvää negatiivista leimaa saisi häivytettyä ja jotta pulmiin liittyviä vahvuuksia alettaisiin tunnistaa laajemmin.

Tässä tutkimuksessa havaittiin, että tarkkaavuusongelmilla oli yhteyksiä joihinkin ikätoverisuhteiden puoliin: tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla oli tavallisesti kehittyneisiin ikätovereihinsa verrattuna vähemmän kavereita ja he olivat vertaisryhmässään hyljeksitympiä, mutta heidän ystävyysuhteensa eivät olleet laadultaan heikompia eivätkä he olleet vähemmän hyväksytyjä. Tarkkaavuuspulmaisten nuorten ystävyysuhteissa näyttäisi siten tulostemme perusteella olevan huolenaiheita, mutta toisaalta ystävyysuhteet näyttäytyivät odotettua myönteisemmässä valossa. Tutkimuksemme toi uutta tietoa tarkkaavuusongelmien ja kaverisuhteiden välisestä yhteydestä suomalaisilla nuorilla, jotka ovat hiljan käyneet läpi siirtymän alakoulusta yläkouluun. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun tarkkaavuusongelmat KESKYllä arvioituna yhdistettiin nuorten kaverisuhteiden tutkimiseen. Suomessa tarkkaavuusongelmien ja nuorten ikätoverisuhteiden välisiä yhteyksiä on tutkittu niukasti. Kumpulainen, Räsänen ja Kuura (2001) tutkivat psykiatristen ongelmien esiintyvyyttä kiusaamistilanteisiin osallistuvilla suomalaislapsilla ja havaitsivat, että tutkituista psykiatrisista ongelmista tarkkaavuuden häiriö oli yleisin sekä kiusaajilla että kiusatuilla. Lisäksi Sourander ym. (2006) havaitsivat, että suomalaisessa tutkimusaineistossa lapsuuden hyperaktiivisuus ennusti myöhempää rikollista käyttäytymistä. Kaverisuhteiden eri osa-alueiden ja tarkkaavuusongelmien välisiä yhteyksiä ei kuitenkaan ole tiettävästi tutkittu aiemmin Suomessa tätä tutkimusta vastaavalla tavalla. Aihetta on tutkittu paljon kansainvälisesti erityisesti ADHD-lapsilla, ja tutkimus on liittynyt etenkin vertaisryhmäasemaan.

Tässä tutkimuksessa käsiteltiin tarkkaavuuden taidoiltaan monentasoisia nuoria, ja nuorten ikätoverisuhteita tutkittiin monipuolisesti vertaisryhmän lisäksi myös kahdenvälisen ystävyysuhteiden tasolla. Suomalaisnuorilla tarkkaavuuden ongelmien ja kaverisuhteiden väliset yhteydet näyttäytyivät samankaltaisina kuin ulkomaisissa tutkimuksissa. Koska tutkimuksemme oli ensimmäinen, joka tarkasteli suomalaisnuorten tarkkaavuuspulmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä, on yhteyksien todentaminen tulevaisuudessa ja jatkossakin niiden monipuolinen tarkastelu kuitenkin suotavaa.

Tässä tutkimuksessa tarkkaavuuspulmaisilla nuorilla havaittiin vaikeuksia osassa ikätoverisuhteiden osa-alueista, mutta tutkittavien nuorten kaverisuhteet näyttäytyivät kuitenkin positiivisemmassa valossa kuin lukuisissa aiemmissä tutkimuksissa. Tarkkaavuusongelmat voivat vaikuttaa kielteisesti sekä nuoren läheisiin ystävyysuhteisiin että laajempaan sosiaalisiin suhteisiin. Heikkolaatuisten ystävyysuhteiden, yksinäisyyden ja koetun hyljeksinnän tiedetään olevan yhteydessä esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmiin, joilla on suuri merkitys sekä yksilön hyvinvoinnille että yhteiskunnalle. Siksi tarkkaavuuspulmien ja ihmissuhteiden välisestä suhteesta tulisi saada lisätietoa, ja tarkkaavuuspulmiin liittyvissä interventioissa kiinnittää enemmän huomiota sosiaalisiin suhteisiin. Tarkkaavuusongelmien diagnosoinnissa, hoidossa, tutkimuksessa ja niitä koskevassa keskustelussa tulisi huomioida, että ihmisillä, joilla on tarkkaavuuden vaikeuksia, on myös vahvuuksia, joita tulisi hyödyntää sosiaalisia suhteita tukevissa interventiossa. Nuoruusajan ystävyysuhteita tukemalla voidaan ehkäistä pidemmän aikavälin kielteisiä kehityssuuntia.

LÄHTEET

- ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö). Käypä hoito -suositus. (2019). Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lastenneurologisen yhdistys ry:n, Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen ja Suomen Nuorisopsykiatrisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim [viitattu 11.5.2013]. Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi
- Ahonen, T. & Kiuru, N. (2013-2017). TIKAPUU –Alakoulusta yläkouluun -tutkimus. Jyväskylän yliopisto. www.jyu.fi/psychology/tikapuu
- Bagwell, C. L., Molina, B. S. G., Pelham, W. E., & Hoza, B. (2001). Attention-Deficit Hyperactivity Disorder and Problems in Peer Relations: Predictions From Childhood to Adolescence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 1285–1292.
- Bagwell, C. L., & Schmidt M. E. (2011). *Friendships in Childhood & Adolescence*. New York: The Guilford Press.
- Barkley, R. A. (1997). *ADHD and the nature of self-control*. Guilford Press
- Berndt, T. J. (1982). The features and effects of friendship in early adolescence. *Child development*, 1447-1460.
- Berndt, T. J. (1999). Friends' influence on students' adjustment to school. *Educational Psychologist*, 34(1), 15-28.
- Blachman, D. R., & Hinshaw, S. P. (2002). Patterns of friendship among girls with and without attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 625–640.
- Bukowski, W. M., Hoza, B., & Boivin, M. (1994). Measuring friendship quality during pre- and early adolescence: The development and psychometric properties of the friendship qualities scale. *Journal of social and Personal Relationships*, 11, 471–484.

- Climie, A. E. & Mastoras, S. M. (2017). ADHD in Schools: Adopting a Strengths-Based Perspective. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, 56, 295-300.
- Coie, J. D., Dodge, K. A. & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18, 557-571.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A Review and Reformulation of Social Information-Processing Mechanisms in Children's Social Adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74–101.
- Da Fonseca, D., Segulier, V., Santos, A., Poinso, F. & Deruelle, C. (2009). Emotion understanding in Children with ADHD. *Child Psychiatry and Human Development*, 40, 111–121.
- Erhardt, D., & Hinshaw, S. P. (1994). Initial sociometric impressions of attention-deficit hyperactivity disorder and comparison boys: Predictions from social behaviors and from nonbehavioral variables. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62, 833–842.
- Gardner, D. M., & Gerdes, A. C. (2015). A review of peer relationships and friendships in youth with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 19, 844–855.
- Gavin, L. A., & Furman, W. (1989). Age differences in adolescents' perceptions of their peer groups. *Developmental Psychology*, 25(5), 827.
- Glass, K., Flory, K., & Hankin, B. L. (2012). Symptoms of ADHD and close friendships in adolescence. *Journal of Attention Disorders*, 16, 406–417.
- Hartup, W. W., & Stevens, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological bulletin*, 121(3), 355.
- Heiman, T. (2005). An examination of peer relationships of children with and without attention deficit hyperactivity disorder. *School Psychology International*, 26, 330–339.
- Hodgens, J. B., Cole, J., & Boldizar, J. (2000). Peer-based differences among boys with ADHD. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 443–452.

- Hoza, B. (2007). Peer Functioning in Children With ADHD. *Ambulatory Pediatrics*, 7, 101–106.
- Hoza, B., Mrug, S., Gerdes, A. C., Bukowski, W. M., Kraemer, H. C., Wigal, T., Hinshaw, S. P., Gold, J. A., Pelham Jr., W. E., & Arnold, L. E. (2005). What aspects of peer relationships are impaired in children with attention-deficit/hyperactivity disorder? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73, 411–423.
- Kiuru, N. (2018). Kaveriverkostot ja oppimismotivaatio. *Teoksessa K. Salmela-Aro (toim.) Motivaatio ja oppiminen*, 1, 123-124.
- Klenberg, L. (2015). *Assessment and development of executive functions in school-age children*. Helsinki: Unigrafia.
- Klenberg, L., Jämsä, S., Häyrynen, T., & Korkman, M. (2010). *Keskittymiskysely. Käsikirja*. Helsinki: Psykologien kustannus Oy.
- Klenberg, L., Korkman, M., & Lahti-Nuutila, P. (2001). Differential development of attention and executive functions in 3-to 12-year-old Finnish children. *Developmental neuropsychology*, 20(1), 407-428.
- Kok, F. M., Groen, Y., Fuermaier A. B. M., & Tucha, O. (2016). Problematic peer functioning in girls with ADHD: A systematic literature review. *PLoS ONE*, 11.
- Korkeila, J. & Leppämäki, S. (2017). Keskushermoston kehitykseen liittyvät häiriöt. Teoksessa Lönnqvist, J., Heikkinen, M., Henriksson, M., Marttunen, M., & Partonen, T. (toim), *Psykiatria*, 12. painos (s. 94-140). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Kumpulainen, K., Räsänen, E., & Puura, K. (2001). Psychiatric disorders and the use of mental health services among children involved in bullying. *Aggressive Behavior*, 27, 102–110.
- La Creca, A. M., & Harrison, H. M. (2005). Adolescent Peer Relations, Friendships, and Romantic Relationships: Do They Predict Social Anxiety and Depression? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 49–61.

- Mahdi, S., Viljoen, M., Massuti, F., Selb, M., Almodayfer, O., Karande, S., De Vries, P. J., Rohde, L. & Bölte, S. (2017). An international qualitative study of ability and disability in ADHD using the WHO-ICF framework. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 26, 1219-1231.
- Marton, I., Wiener, J., Rogers, M., & Moore, C. (2015). Friendship characteristics of children with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 19, 872–881.
- Marttunen, M., & Kaltiala-Heino, R. (2017). Nuorisopsykiatria. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Heikkinen, M. Henriksson, M. Marttunen & T. Partonen (toim.), *Psykiatria*, 12. painos (s. 652-687). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Mikami, A. Y., Lerner, M. D., Griggs, M. S., McGrath, A. & Calhoun, C. D. (2010). Parental Influence on Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: II. Results of a Pilot Intervention Training Parents as Friendship Coaches for Children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 737-749.
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A., & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex “frontal lobe” tasks: A latent variable analysis. *Cognitive psychology*, 41(1), 49-100.
- Mirsky, A. F., Anthony, B. J., Duncan, C. C., Ahearn, M. B., & Kellam, S. G. (1991). Analysis of the elements of attention: A neuropsychological approach. *Neuropsychology review*, 2(2), 109-145.
- Mrug, S., Hoza, B., Pelham, W. E., Gnagy, E. M., & Greiner, A. R. (2007). Behavior and peer status in children with ADHD. Continuity and change. *Journal of Attention Disorders*, 10, 359–371.
- Mrug, S., Molina, B. S., Hoza, B., Gerdes, A. C., Hinshaw, S. P., Hectman, L., & Arnold, L. E. (2012). Peer rejection and friendships in children with attention-deficit/hyperactivity disorder: Contributions to long-term outcomes. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40, 1013-1026.
- Newman, P. R., & Newman, B. M. (1976). Early adolescence and its conflict: Group identity versus alienation. *Adolescence*, 11(42), 261-274.

- Nijmeijer, J. S., Minderaa, R. B., Buitelaar, J. K., Mulligan, A., Hartman, C. A., & Hoekstra, P. J. (2008). Attention-deficit/hyperactivity disorder and social dysfunctioning. *Clinical psychology review*, 28(4), 692-708.
- Penttilä, J., Rintahaka, P., & Kaltiala-Heino, R. (2011). Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön merkitys lapsen ja nuoren tulevaisuudelle. *Duodecim*, 127: 14, 1433-1439.
- Pihlakoski, L., & Rintahaka, P. (2016). Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö (ADHD). Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura & A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria*, s. 243–253. Tallinna: *Duodecim*.
- Polanczyk, G. V., Willcutt, E. G., Salum, G. A., Kieling, C., & Rohde, L. A. (2014). ADHD prevalence estimates across three decades: an updated systematic review and meta-regression analysis. *International journal of epidemiology*, 43(2), 434-442.
- Poulin, F., & Chan, A. (2010). Friendship stability and change in childhood and adolescence. *Developmental review*, 30(3), 257-272.
- Rokeach, A., & Wiener, J. (2017). Friendship quality in adolescents with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, DOI: 10.1177/1087054717735380.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 55(1), 68.
- Sibley, M. H., Evans, S. W., & Serpell, Z. N. (2010). Social cognition and interpersonal impairment in young adolescents with ADHD. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32, 193–202.
- Sourander, A., & Aronen, E. (2017). Lastenpsykiatria. Teoksessa Lönnqvist, J., Heikkinen, M., Henriksson, M., Marttunen, M., & Partonen, T. (toim.), *Psykiatria*, 12. painos (s. 94-140). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

- Sourander, A., Elonheimo, H., Niemela, S., Nuutila, A. M., Helenius, H., Sillanmaki, L., & Almqvist, F. (2006). Childhood predictors of male criminality: a prospective population-based follow-up study from age 8 to late adolescence. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 45*(5), 578-586.
- Stormont, M. (2001). Social outcomes of children with AD/HD: Contributing factors and implications for practice. *Psychology in the Schools, 38*(6), 521-531.
- Tilastokeskus (2017a). Perheet [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 16.4.2019].
Saatavissa: http://www.stat.fi/til/perh/2017/02/perh_2017_02_2018-12-05_kat_005_fi.html.
ISSN=1798-3215.
- Tilastokeskus (2017b). Väestön koulutusrakenne [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 16.4.2019].
Saatavissa: http://www.stat.fi/til/vkour/2017/vkour_2017_2018-11-02_tie_001_fi.html.
ISSN=1799-4586. 2017.
- Van, Z., Zomeren, A. H., Brouwer, W. H., & Brouwer, W. H. (1994). *Clinical neuropsychology of attention*. Oxford University Press, USA.
- Vilkki, J., & Saunamäki, T. (2015). Toiminnanohjauksen häiriöt. *Teoksessa Jehkonen, M., Saunamäki, T., Paavola, L. & Vilkki, J.(toim), Kliininen neuropsykologia, 73-85.*
- Wehmeier, P. M., Schacht, A., & Barkley R. A. (2010). Social and emotional impairment in children and adolescents with ADHD and the impact on quality of life. *Journal of Adolescent Health, 46*, 209–217.